

2017 | 3

■ A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA

BÖLCSÉSZETTUDOMÁNYI KUTATÓKÖZPONT TÖRTÉNETTUDOMÁNYI INTÉZETÉNEK ÉRTESÍTŐJE

■ A TARTALOMBÓL

- *BOLLÓK ÁDÁM–B.SZABÓ JÁNOS*
A DE ADMINISTRANDO IMPERIO KAZÁR
FORRÁSAI ÉS A MAGYAR TÖRTÉNETÍRÁS
- *PÁLOSFALVI TAMÁS*
MENNYI IDEIG TARTOTT NÁNDORFEHÉRVÁR
ELSŐ OSTROMA?
- *MARTÍ TIBOR*
OKLEVELEK ARAGÓNIAI BEATRIX
HAGYATÉKÁBÓL
- *LÁSZLÓ ANDOR*
ILLÉSHÁZY ISTVÁN CSATLAKOZÁSA
BOCSKAIHOZ
- *TÓTH ÁRPÁD*
A REFORMKORI PESTI EGYESÜLETEK
MINT A NYUGATI MINTÁK KÖVETŐI
- *VESZPRÉMY LÁSZLÓ BERNÁT*
BANGHA BÉLA A ZSIDÓKÉRDÉS
ÚTVESZTŐIBEN
- *KECSKÉS D. GUSZTÁV*
AZ ENSZ MENEKÜLTÜGYI FŐBIZTOSSÁGA
ÉS A KÁDÁR-KORMÁNY

TÖRTÉNELMI SZEMLE

TÖRTÉNELMI SZEMLE

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA BÖLCSÉSZETTUDOMÁNYI
KUTATÓKÖZPONT TÖRTÉNETTUDOMÁNYI INTÉZETÉNEK ÉRTESÍTŐJE
LIX. ÉVFOLYAM, 2017. 3. SZÁM

Szerkesztők

TRINGLI ISTVÁN (felelős szerkesztő)

FÓNAGY ZOLTÁN, NEUMANN TIBOR, OBORNI TERÉZ, PÓTÓ JÁNOS (rovatvezetők)
GLÜCK LÁSZLÓ (szerkesztőségi munkatárs)

Szerkesztőbizottság

FODOR PÁL (elnök),
BORHI LÁSZLÓ, ERDŐDY GÁBOR,
GLATZ FERENC, MOLNÁR ANTAL, ORMOS MÁRIA,
OROSZ ISTVÁN, PÁLFFY GÉZA, PÓK ATTILA, SOLYMOSI LÁSZLÓ,
SZAKÁLY SÁNDOR, SZÁSZ ZOLTÁN,
VARGA ZSUZSANNA

A szerkesztőség elektromos postája: tortenelmiszemle@btk.mta.hu

TARTALOMJEGYZÉK

TANULMÁNYOK

- Bollók Ádám–B. Szabó János: Hogyan tünt el a *De administrando imperio* 38. fejezetének kazár forrásaira vonatkozó feltevés a magyar történetírásból? Historiográfiai esettanulmány 347
- László Andor: Illésházy István csatlakozása Bocskaihoz (1605) 379
- Tóth Árpád: „Majmolás” vagy civilizációs fölzárkózás?
A reformkori pesti egyesületek mint a nyugati minták követői 399

VITA

- Pálosfalvi Tamás: Mennyi ideig tartott Nándorfehérvár első ostroma?
Gondolatok egy „páratlanul rosszul ismert” esemény kapcsán 417

MŰHELY

- Veszprémy László Bernát: Egy avított jezsuita antijudaista.
Bangha Béla SJ a zsidókérdés útvesztőiben 439
- Kecskés D. Gusztáv: Az ENSZ Menekültügyi Főbiztossága és a Kádár-kormány közti kapcsolat az 1956-os magyar menekültválság idején 463

DOKUMENTUM

- Martí Tibor: Oklevelek Aragóniai Beatrix hagyatékából.
Magyar vonatkozású források a spanyol katonai lovagrendek iratanyagában 491

KECSKÉS D. GUSZTÁV

Az ENSZ Menekültügyi Főbiztossága és a Kádár-kormány közti kapcsolat az 1956-os magyar menekültválság idején*

Az 1956-os forradalom szovjetek általi leverését követő magyar menekülthullám, illetve a befogadásukra szervezett nemzetközi segélyakció a magyar és az egyetemes migrációtörténetnek egyaránt kiemelkedő fejezete. Az európai viszonylatban is jelentős, mintegy 200 ezer fős menekülttömeg ellátása, a befogadó országokba szállítása és integrálása a nemzetközi menekültsegélyezés különleges sikere, amelyben az ENSZ-család intézményei meghatározó szerepet játszottak, különösen az Egyesült Nemzetek Menekültügyi Főbiztosának (United Nations High Commissioner for Refugees, UNHCR) Hivatala (Office of the UNHCR). E tanulmány – az 1956-os magyar menekültsegélyezés teljes nemzetközi hátterét bemutató kutatás részeként – azt vizsgálja, hogy e csodaszámba menő eseménysorozat idején hogyan alakult az ENSZ menekültügyi szervezete és a forradalom szovjetek általi leverése után berendezkedő Kádár-kormány közti kapcsolat.

Az ellentmondásos viszonyrendszer felidézése érdekében előbb bemutatjuk a két fél magatartását 1956 őszén befolyásoló előzményeket. Ezután felidézzük, hogyan alakult a magyar párt- és állami vezetés politikája tömegesen elmenekült állampolgárai irányában. Végül pedig nyomon követjük az UNHCR és a Kádár-kormány közeledését, átmeneti együttműködését és alkudozásait, amelyeknek legfőbb témáit a menekültek hazatérése és a családegyesítés jelentették.¹

Az 1956-os magyar menekültek nyugati befogadásának különleges sikerét számos tényező együttesen magyarázza. A II. világháború borzalmaira emlékező humanitárius érzület, ezzel összefüggésben a menekültek jogainak egyre pontosabb és határozottabb megfogalmazása éppúgy hozzájárult ehhez, mint a levert forradalommal mélyen együtt érző nyugati lakosság támogató hozzáállása. Az '56-

* A tanulmány a „Magyarország és az ENSZ, 1945–1990” című OTKA-pályázat (azonosító: 68767) keretében készült.

1 Főként a Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltárában (= MNL OL) őrzött külügyi és pártiratokra támaszkodunk, mivel az UNHCR Levéltárában (Archives of the UNHCR, Genf; = AUNHCR) a Kádár-kormánnyal való kapcsolatra vonatkozó dokumentációból nagyon kevés található meg. A tanulmány hivatkozik továbbá az ENSZ Levéltárából (United Nations – Archives and Records Management Section, New York; = UNARMS), a NATO Levéltárából (NATO Archives, Brüsszel; = NA), a francia Külügyminisztérium Levéltárából (Archives du Ministère des Affaires étrangères, La Courneuve; = AMAE) és az amerikai Nemzeti Levéltárból (National Archives and Records Administration, Washington; = NARA) származó dokumentumokra is.

os emigráció munkaerő-piaci szempontból különlegesen kedvező összetétele találkozott a „csodákat” produkáló nyugati gazdasági fellendüléssel. Ezek a kiindulási feltételek azonban a keleti és a nyugati blokk közötti hidegháborús rivalizálás nélkül bizonyosan nem vezettek volna csaknem 200 000 magyar menekült ennyire gyors és sikeres nyugati letelepedéséhez: a NATO-kormányok politikai akarata – a szovjetekkel vívott ideológiai és propagandacsata miatt – a közvélemény érzelmi azonosulásának hanyatlása után is erőteljesen támogatta a magyar menekültprobléma megoldását.² A pénzgyűjtési erőfeszítések nemzetközi jogi felhatalmazáson (az ENSZ Közgyűlés határozatain) alapuló koordinációja, a humanitárius szükségletek és tevékenységek szakszerű és megbízható dokumentálása, valamint a pénzgyűjtési felhívások támogatására professzionálisan megszervezett és lebonyolított médiakampány révén az ENSZ intézményrendszere, különösen a Menekültügyi Főbiztosság jelentősen hozzájárult a nyugati kormányzati akarat kiformalódásához és sikeres megvalósulásához.³

A kiindulópont: az UNHCR és a Kádár-kormány helyzete 1956 őszén

Az Egyesült Nemzetek Menekültügyi Főbiztosának Hivatala 1950. december 14-én, mindössze 3 évre alakult 34 fős stábbal a II. világháború utáni európai menekültprobléma felszámolására. Az 1956-os magyar menekültválság megoldásában való részvétel alapvetően befolyásolta az intézmény későbbi történetét, hozzájárulva globális szervezetté válásához.⁴ A menekültügyi főbiztos, illetve annak hivatala a menekültek védelmére és támogatására Genfben létrehozott ENSZ-ügynökség, amely segítséget nyújt a menekültek önkéntes hazatéréséhez, helyi integrá-

2 Az 1956-os magyar menekültek sikeres befogadásának nemzetközi tényezőiről részletesen ld.: *Kecskés D. Gusztáv*: Egy humanitárius csoda anatómiája – az 1956-os magyar menekültek nyugati befogadása. *Külügyi Szemle* 9. (2010) 4. sz. 158–168, valamint *Uő*: A NATO és az 1956-os magyar menekültek. *Világtörténet* 38. (2016) 3. sz. 357–372.

3 Erről részletesen ld.: *Kecskés D. Gusztáv*: Pénzgyűjtés és propaganda: Az ENSZ-intézmények információs tevékenysége az 1956-os magyar menekültválság megoldása érdekében. *Századok* 146. (2012) 109–145.

4 Néhány nemzetközi referencia az UNHCR történetéről: *Louise W. Holborn* (with the assistance of *Philip and Rita Chartrand*): *Refugees: A Problem of Our Time. The Work of the United Nations High Commissioner for Refugees, 1951–1972. I. The Scarecrow Press, Metuchen (N. J.), 1975.*; *Gil Loescher*: *The UNHCR and the World Politics. A Perilous Path.* Oxford University Press, Oxford–New York, 2001; *State of the World's Refugees 2000. Fifty years of humanitarian action.* Oxford University Press, Oxford, 2000.; *Peter Gatrell*: *Free World? The Campaign to Save the World's Refugees, 1956–1963.* Cambridge University Press, Cambridge, 2011. Az 1956-os magyar menekültválságnak az ENSZ Menekültügyi Főbiztosság történetére gyakorolt hatásáról: *Kecskés D. Gusztáv*: Egy globális humanitárius szervezet munkás kezdetei. Az ENSZ Menekültügyi Főbiztossága (UNHCR) és az 1956-os magyar menekültek. *Nemzet és Biztonság* (2016) 4. sz. 128–142.

ciójához vagy harmadik országban való letelepedéséhez. Statútuma szerint továbbá diplomáciai lépéseket tehet a humanitárius tevékenység gyakorlati előmozdítására, munkálkodhat a menekültek életfeltételeinek, így szálláskörülményeinek javítása érdekében, ellenőrizheti a hazatelepülés önkéntességét, ösztönözheti a menekültek nemzetközi utazási szabadságának biztosítását, jogi, munkaerő-piaci helyzetük közelítését a befogadó állam polgáraiéhoz egészen az állampolgárság megszerzéséig.⁵

A világszervezet fellépésének nemzetközi jogi megalapozását a magyar menekültek segélyezésére felhívó, 1956. novemberben meghozott ENSZ közgyűlési határozatok jelentették.⁶ E határozatokkal a nemzetközi közösség az ENSZ főtitkárát, annak New York-i Titkárságát, valamint – szintén a főtitkár alárendeltségében – az ENSZ menekültügyi főbiztosát bízta meg a magyar menekültek segélyezésének szervezésével. Ausztriában és Jugoszláviában az UNHCR képviselői elnökölték a nemzetközi segélyek felhasználását végző csoportokat.⁷

A menekültek ügye az 1940-es évek második felétől fontos elemét képezte az Egyesült Államok és a Szovjetunió által vezetett két „tábor” közti konfliktusnak és ideológiai propagandaküzdelemnek. A kérdés a II. világháború után a hontalan személyeknek (displaced person) a kiformalódó szovjet blokkba való hazatérése kapcsán élesedett ki, és a hidegháború kezdete után a kelet–nyugati ideológiai szembenállás egyik központi elemévé, jelképévé vált. Érintette az ember jogát lakóhelye megválasztásához, az elnyomás elől való elmeneküléshez és véleményének kifejtéséhez. A szovjet blokk képviselői viszont visszautasították, hogy ezeknek a menekülteknek bármi okuk is lenne arra, hogy ne térjenek vissza. Úgy nyilatkoztak, hogy akik nem akarnak visszatérni, háborús bűnösök és árulók.⁸ Így a szovjet tábor országai kezdettől fogva elutasítóan álltak az ENSZ genfi központú menekültügyi szervezetéhez. Amint a magyar diplomácia képviselőjének beszámolójából is kiderül, a Szovjetunió és Lengyelország az Egyesült Nemzetek Gazdasági és Szociális Tanácsának genfi ülészakán a holland Gerrit Jan van Heuven Goedhart főbiztos újraválasztása ellen szavaztak. Az érvelés a szokásos volt: „A szovjet küldött felszólalásában hangoztatta, hogy a menekültügyek főbiztosának eddigi tevékenysége azt bizonyítja, hogy menedéket nyújt a hazaárulóknak és a renegátoknak, a nyugatnémetországi [!] menekülttáborokban lévőket pedig olcsó munkaerőként adja el.”⁹ A szovjet tömb országai nem járul-

5 Report of the United Nations High Commissioner for Refugees, General Assembly, Official Records: Twelfth Session, Supplement nr. 11., A/3585/Rev.1, New York, 1957. p. 1.

6 Az ENSZ Közgyűlés 571. teljes ülése, 1956. november 9. Megjelent: A forradalom és a magyar kérdés az ENSZ-ben, 1956–1963. Tanulmányok, dokumentumok és kronológia. Szerk. Békés Csaba–Kecskés D. Gusztáv. Magyar ENSZ Társaság, Bp., 2006. 120.

7 Loescher, G.: i. m. (4. jz.) 84.

8 Uo. 36–37.

9 MNL OL XIX-J-1-k, Nemzetközi Admin., 1945–1964, 58. doboz. Pehr Imre követtanácsos, a berni magyar követség ideiglenes ügyvivőjének jelentése Boldoczki János külügyminiszternek: „Az UNO Gazdasági és Szociális Tanácsának genfi ülészaka” (1953. szeptember 10.).

tak hozzá az Egyesült Nemzetek Menekültügyi Alapjához,¹⁰ és nem vettek részt annak megbeszélésein sem.¹¹ Álláspontjuk a magyar menekültválság kibontakozása után sem változott.¹²

A magyar külügy hozzáállása a forradalom előtt jól illeszkedik szövetségeseinek az UNHCR-t elutasító magatartásához. 1953 szeptemberében említi először a Főbiztosságot magyar külügyi dokumentum. A magyar diplomatáknak az intézménnyel kapcsolatos ismeretei felszínességét jelzi, hogy az ENSZ Gazdasági és Szociális Tanácsának üléséről készített rövid jelentés szerzője tévesen úgy tudta, hogy az 1951-ben menekültügyi főbiztosnak megválasztott, majd 1953-ban újraválasztott holland Gerrit Jan van Heuven Goedhart az amerikaiak embere.¹³ A szovjet blokk többi tagjához hasonlóan Budapest sem kívánt hozzájárulni a nemzetközi menekültsegélyezéshez. Az ENSZ-szervek erre vonatkozó felhívásait 1955 nyarán¹⁴ és 1956 tavaszán¹⁵ is válasz nélkül hagyták. Nagy János, a New York-i magyar ENSZ-misszió ideiglenes ügyvivője az ENSZ Menekült Alapról 1956. március 27-én tartott megbeszélés Budapestre küldött jegyzőkönyvéhez mindössze annyit fűzött hozzá: „az ülésen csupán néhány ország vett részt, és hogy a hozzájárulások összege az ügynökség által kívántakhoz képest nagyon alacsony”.¹⁶ Hasonló megkeresésre a magyar Külügyminisztérium illetékese 1957-ben is csak annyit válaszolt: „az ENSZ menekültügyi alapokhoz anyagilag hozzájárulni nem kívánunk.”¹⁷

10 Egyesült Nemzetek Menekültügyi Alapja (United Nations Refugee Fund, UNREF): az ENSZ Közgyűlése által 1954-ben elfogadott, az UNHCR által lebonyolított négyéves finanszírozási program, amelynek célja a menekültek számára végleges megoldások biztosítása volt. Ennek keretében a kormányok az UNREF Végrehajtó Bizottságán (Executive Committee) keresztül irányítást és ellenőrzést gyakoroltak az UNHCR tevékenysége felett a pénzalapok felhasználása tekintetében. Az 1955–1958 időszakára eső célösszeg 16 millió dollár volt.

11 MNL OL XIX-J-1-j, TÜK Vegyes, 1945–1964, 314. doboz. 1. egység. Nagy János washingtoni ideiglenes ügyvivő kísérő levele a Külügyminisztériumhoz, 209/1956 (1956. március 18.).

12 MNL OL XIX-J-1-j, TÜK Vegyes, 1945–1964, 314. doboz. 2. egység. Mód Péter New York-i magyar ENSZ-képviselő levele a Külügyminisztériumhoz, 0037/1956 (1957. január 25.).

13 MNL OL XIX-J-1-k, Nemzetközi Admin., 1945–1964, 58. doboz. Pehr Imre követtanácsos, a berni magyar követség ideiglenes ügyvivőjének jelentése Boldoczki János külügyminiszternek: „Az UNO Gazdasági és Szociális Tanácsának genfi ülészaka” (1953. szeptember 10.). Az amerikaiak valójában az első években ellenségesen tekintettek az UNHCR-re, mert az 1946 és 1952 között működő Nemzetközi Menekültügyi Szervezettel (IRO) ellentétben nem tudták teljes mértékben az irányításuk alatt tartani. Vezetőnek nem az ő jelöltjüket választották meg.

14 MNL OL XIX-J-1-k, Nemzetközi Admin., 1945–1964, 101. doboz. Szarka Károly washingtoni magyar követ kísérő levele a Külügyminisztériumhoz: „FI 455/1/03 sz. ENSZ jegyzék Menekültek megsegítését szolgáló pénzügyi alapra hozzájárulás” (1955. június 14.). [V. A. Hamdani, Chairman, Negotiating Committee for Extra-Budgetary Funds levele a magyar külügyminiszterhez, 1955. június 8.]. Nem találunk utalást a válaszcímre.

15 MNL OL XIX-J-1-j, TÜK Vegyes, 1945–1964, 314. doboz. 1. egység. Nagy János washingtoni ideiglenes ügyvivő kísérő levele a Külügyminisztériumhoz, 209/1956 (1956. március 18.).

16 MNL OL XIX-J-1-j, TÜK Vegyes, 1945–1964, 314. doboz. 1. egység. Nagy János washingtoni ideiglenes ügyvivő kísérő levele a Külügyminisztériumhoz, 209/1/1956 (1956. április 13.).

17 MNL OL XIX-J-1-k, Nemzetközi Admin., 1945–1964, 38. doboz. Mód Péter New York-i magyar ENSZ-képviselő kísérőlevele a Külügyminisztériumhoz, 1/221/1957 (1957. szeptember 26.); az

A Kádár-kormány 1956. őszi külpolitikai helyzetének megértéséhez fontos figyelembe venni, hogy az 1955–1956-ban Magyarországnak a Nyugattal fenntartott kapcsolatait is átható enyhülési folyamatot az 1956. november 4-én kibontakozó szovjet represszió, illetve a szovjetek támogatásával hatalomra jutott Kádár-rendszerrel szemben a NATO-államok által azonnal bevezetett diplomáciai bojkott¹⁸ több évre visszavetette. A külügyi érintkezést a protokolláris minimumra szorították. A budapesti nyugati követségek tartózkodtak minden olyan gesztustól, ami a Kádár-kormány hivatalos elismerését jelenthette volna. Ezért maradtak távol a NATO-országok képviselői a köztársasági elnök szokásos újévi köszöntéséről 1957. január elején Budapesten. Így történhetett, hogy Jean Paul-Boncour francia követ, aki már 1956 júniusa óta Magyarországon tartózkodott, csak 1957 novemberében fogott kezet először Kádárral. Bár Washingtonban, Londonban és Párizsban is felvetődött a Magyarországgal fenntartott diplomáciai kapcsolatok megszakításának ötlete 1956. november és december folyamán, végül elvetették ezt a lehetőséget, mivel úgy ítélték meg, hogy a nyugati követségek, ha Budapesten maradnak, képesek továbbra is közelről figyelni a magyarországi fejleményeket. Feltételezték továbbá, hogy pusztá jelenlétük fékezi a szovjeteket és a Kádár-kormányt a megtorlás kiterjesztésében, és bizonyos szolidaritást fejezhetnek ki ily módon a magyar lakossággal. Az amerikai, brit és a francia delegáció az ENSZ Közgyűlésén határozottan fellépett a magyarországi szovjet politika ellen, ami újabb feszültségforrást jelentett a kétoldalú hivatalos kapcsolatokban. Sőt miután a kádári kormányzat több ízben visszautasította, hogy az ENSZ főtitkára a magyarországi helyzet közvetlen megfigyelése céljából Budapestre jöjjön, az említett nyugati országok külügyi vezetése úgy döntött, megkérdőjelezi a magyar ENSZ-delegáció képviselői jogait.¹⁹ A távolságtartó, sőt ellenséges nyugati diplomáciai magatartásra a magyar hatóságok rendkívül barátságtalan lépésekkel válaszoltak: minden eszközzel igyekeztek akadályozni a NATO-országok követségeinek normális működését. A diplomáciai missziók elszigetelése érdekében a velük kapcsolatot tartó magyarokat, valamint a magyar alkalmazottakat a rendőrség rendszeresen zaklatta. A nyugati diplomaták több ízben nem kapták meg a szolgálati utazásaikhoz szükséges vízumot.

ENSZ költségvetésen kívüli alapokkal foglalkozó bizottság elnökétől kapott levél; valamint: Kolozs Márta fősztályvezető válasza a Külügyminisztérium nevében: „az ENSZ menekültügyi alapokhoz anyagilag hozzájárulni nem kívánunk” (1957. október 9.).

18 AMAE Services des Pactes, carton 210, nr. 50.444. Téli gramme d'Alexandre Parodi, représentant permanent de la France auprès du Conseil de l'Atlantique Nord (1956. november 9.).

19 AMAE Nations Unies et Organisations Internationales, carton 243, nr. 5470–5472. Téli gramme du ministère des Affaires étrangères à la mission permanente de la France auprès de l'Organisation des Nations Unies (1956. december 11.).

A magyar kormányzat és az 1956-os menekültek

A NATO illetékes szervei már a magyar forradalmat követő menekültáradat megindulása előtt jelzést kaptak a tagállamoktól: a szovjet blokk országai nagyszabású kampányba kezdtek Nyugatra került egykori állampolgáraik visszatérítése érdekében.²⁰ A CIA 1957. márciusi részletes összefoglaló jelentése a szovjet blokk céljai között említi a lakosság Nyugatra felé áramlásának megfordítását, a visszatérők szaktudásának hasznosítását, az emigráns csoportok lejáratását, továbbá a „Szabad Világ” meggyőzését, hogy érdemes elfogadni a kommunizmust. Noha a szovjet blokkba hazatérők számát az amerikai hírszerzés nem tartotta magasnak, mintegy 6000-re becsülte, az ügynek propagandajelentőséget tulajdonított. A repatriálók visszafogadását a szovjet blokk országokban bevezetett amnesztiarendeletek alapozták meg.²¹ A brit NATO-delegáció 1955. augusztusi jelentése szerint a kampányt gondosan előkészítették, abban a külképviselők és a kommunista irányítás alatt álló egyesületek egyaránt részt vesznek, kihasználva a hangzó és írott sajtó lehetőségeit.²²

A szovjet blokk kormányainak ezen törekvéséhez illeszkedett, hogy 1956. április 4-én a Magyar Népköztársaság Elnöki Tanácsa büntetlen hazatérési lehetőséget hirdetett mindazok számára, akik a II. világháború után illegálisan Nyugatra távoztak, és 1957. április 4-ig visszatérnek szülőhazájukba. Ezt követően Magyarországon is felélénkült az úgynevezett „hazacsalogatási kampány”, amelynek révén a magyar kormány az emigráció gyengítését igyekezett elérni.²³ 1956 nyarától az emigránsok Magyarországra utazásával kapcsolatos merev szabályok is oldódnak. Július 10-én a Külügyminisztérium kezdeményezte a Belügyminisztériumnál, hogy a követségek saját hatáskörükben beutazó vízumot adhassanak olyan magyar származású embereknek, akik már elnyerték új országuk állampolgárságát, ha a követség ismeri és pozitívan értékeli a munkájukat.²⁴

A magyar forradalom szovjetek általi brutális leverése és a berendezkedő Kádár-rendszer terrorintézkedései nyomán – amint ez jól ismert – valóságos exodus

20 Például 1955. novemberben Norvégia képviselője jelezte az Információs és Kulturális Kapcsolatok Bizottságában, hogy az oslói csehszlovák követség csehszlovák menekültekre próbált nyomást gyakorolni hazatérésük érdekében. NA Committee on Information and Cultural Relations, Summary record of a meeting held at Palais de Chaillot, Paris, on 25th November, 1955 at 5 p.m. AC/52-R/43 (1955. december 7.).

21 NARA CREST Provisional intelligence report: „The redefection-repatriation campaign of the soviet bloc, 1955–1957”, Central Intelligence Agency, Office of Research and Reports (1957. június 28.), CIA/RR PR–162.

22 NA Committee on Information and Cultural Relations, „Soviet and Satellite campaign”, note by the United Kingdom Delegation, AC/52-D/108 (1955. augusztus 1.).

23 *Baráth Magdolna*: Támogatni vagy bomlasztani? Adalékok a magyar hivatalos szervek emigrációs politikájának változásához. Betekintő (2011) 3. sz. (http://www.betekinto.hu/sites/default/files/2011_3_barath.pdf, utolsó letöltés: 2017. július 3.) 4.

24 MNL OL XIX-J-1-j, TÜK Vegyes, 1945–1964, 116. doboz. A Külügyminisztérium levele a Belügyminisztérium Útlevel Osztályához (1956. július 10.).

kezdődött.²⁵ Ezzel összefüggésben a magyar kormány már 1956. november 19-én határozatot hozott arról, hogy intézkedéseket dolgoz ki a forradalom alatt és azt követően külföldre távozottak hazatérése érdekében.²⁶ Az Elnöki Tanács december 1-jén kiadta 27. számú törvényerejű rendeletét, amely amnesztiát hirdetett azoknak, akik 1956. november 29-ig hagyták el az ország területét, és 1957. március 31-ig önként hazatérnek.²⁷ Az erről szóló tájékoztatót 1957. januárban a New York-i magyar ENSZ-misszió hivatalos ENSZ-dokumentumként is közzétette.²⁸ Rövidesen megkezdődött azonban a Magyarországra való visszatérés lehetőségének fokozatos szűkítése.

1957. április 1-jén lépett hatályba az Elnöki Tanács az évi 24. számú törvényerejű rendelete, amelynek értelmében tiltott határátlépés büntette miatt nem lehet büntető eljárást indítani az ellen, aki az ország határát 1956. október 23. és 1957. január 31. között lépte át, és hazatérési szándékát 1957. március 31-ig valamelyik magyar külképviseleti hatóságnak vagy hazatelepítéssel megbízott hivatalos szervének bejelentette. A hazatérésük időpontjában 18. évüket be nem töltött kiskorúak szintén mentesítést kaptak. Azok az 1957. január 31-ig illegálisan külföldre távozott nagykorúak, akik 1957. április 1. után jelentették be hazatérési szándékukat, „egyéni elbírálás alapján” mentesülhettek a tiltott határátlépés miatti büntető eljárás alól.

25 Az elvándorlás számszerű adatairól lásd: KSH-jelentés az 1956-os disszidálásokról. Az illegálisan külföldre távozott személyek főbb adatai, 1956. október 23–1957. április 30. Regio – Kisebbségtudományi Szemle 2. (1991) 4. sz. 174–211. (klny. is az 1956-os Intézet kiadásában: Bp., 1992.) Egy osztrák belügyminisztériumi jelentés szerint 1957. április 6-ig 174 704 magyar menekült érkezett Ausztriába; a jugoszláv belügyminisztérium pedig úgy tudta, hogy 1957. május 26-ig 19 181 magyar menekült lépte át Jugoszlávia határát. Ld. még: *Szászi Ferenc*: Adatok a magyar kivándorlás történetéhez, 1945–1989. Történelmi Szemle 35. (1993) 313–338., valamint *Hablicsek László–Illés Sándor*: Az 1956-os kivándorlás népességi hatásai. Statisztikai Szemle 85. (2007) 2. sz. 157–172.

26 Kádár János első kormányának jegyzőkönyvei, 1956. november 7.–1958. január 25. Szerk., jegyz., bev. Baráth Magdolna. Magyar Országos Levéltár, Bp., 2009. 59–60. Idézi: *Baráth Magdolna*: Az emigrációs politika új útjai az 1956-os forradalom után. Kísérlet a magyar emigráció megnyerésére és felbomlasztására az 1956-os forradalmat követően. In: A történettudomány szolgálatában. Tanulmányok a 70 éves Gecsényi Lajos tiszteletére. Szerk. Baráth Magdolna–Molnár Antal. Magyar Országos Levéltár, Bp.–Győr, 2012. 608. További tanulmányok a Kádár-kormányban az 1956-os emigráció felé tanúsított magatartásáról: *Baráth M.*: Támogatni vagy bomlasztani? i. m. (23. jz.); *Uő*: Célkeresztben az 56-os magyar emigráció. Századok 147. (2013) 1497–1511.; *Szabó Juliet*: „...s várja eltévedt fiait is.” Az MSZMP repatriálási és hazalátogatási politikája 1956 és 1963 között. Múltunk 52. (2007) 1. sz. 187–213.; *Uő*: Fellazítási politika a Kádár-rendszerben. Az MSZMP propagandatevékenysége 1958 és 1963 között. Múltunk 54. (2009) 2. sz. 180–221.; *Tiphaine Robert*: Mindennek ellenére. Az 1956-os magyar menekültek hazatelepülése. Múltunk 61. (2016) 3. sz. 91–122.

27 Magyar Közlöny 1956. dec. 1. 98. sz. Idézi *Baráth M.*: Az emigrációs politika új útjai... i. m. (26. jz.) 609.

28 UNARMS Letter from Péter Mód, Permanent Representative of the Hungarian People's Republic to the United Nations to Dag Hammarskjöld, Secretary General of the United Nations, and Memorandum on the question of Hungarian Citizens who left for abroad in connection with the events of 23 October 1956 (108/1957) (1957. január 15.), UN-S-445-0199-7.

rás alól.²⁹ A rendelethez fűzött végrehajtási utasításból kiderül, hogy a hazatérésre jelentkezőknek a hazatérési engedély megszerzése érdekében a külképviseleten kérdőívet kellett kitölteniük, amelyet két fénykép kíséretében a Belügyminisztérium útlevélosztályára kellett küldeniük elbírálás végett.³⁰ A visszatérés jogi feltételeinek további szigorodását jelezte a belügyminiszter és a külügyminiszter 1957. július 31-i közös utasítása, amely szerint a külképviseletek vezetői a hazatérési szándékukat 1957. március 31-ig bejelentők számára mentesítést, illetve hazatérési engedélyt saját hatáskörükben csak 1957. augusztus 1-ig adhatnak ki.³¹

Amint a fentebb ismertetett jogszabályokból is kiolvasható, a magyar hatóságok egyszerre törekedtek arra, hogy a Nyugatra került menekültek minél többen visszatérjenek, ugyanakkor igyekeztek korlátozni és erőteljes ellenőrzés alatt tartani a folyamatot. A hazatérés szorgalmazása, illetve e szándék gyakori hangsúlyozása a nemzetközi fórumokon, mindenekelőtt az Egyesült Nemzetek Szervezetében hozzájárulhatott Magyarország külpolitikai elszigeteltségének oldásához. A Külügyminisztérium képviselői ennek megfelelően általában a jogi feltételek enyhébb megfogalmazását szorgalmazták.³² A Belügyminisztérium vezetői ezzel szemben gyakran a hazatérésre jelentkezők erőteljes szelektálásának fontosságát emelték ki, attól tartva, hogy a visszatelepülőkkel együtt a nyugati titkosszolgálatok ügynökei is nagyobb számban az országba jöhetnek. A dilemma eldöntésére, világos elvi irányvonal megfogalmazására mindkét megközelítés hívei 1957 őszén legfelső szintű (az MSZMP KB Politikai Bizottsága és a kormány) állásfoglalás meghozatalát javasolták. A BM késlekedése a hazatérési kérelmek elbírálása kapcsán növekvő nehézséget okozott a külképviseleteknek.

A kérdésre irányuló figyelmet mutatja, hogy a döntés megalapozása céljából a Külügyminisztérium Külföldi Magyarok Önálló Referatúrája 1957. októberben előterjesztést készített a minisztérium Kollégiuma számára. A dokumentum felhívja a külügyi vezetés figyelmét, hogy az emigráció kérdését – a magyar történelem adott-

29 MNL OL XIX-J-1-j, TÜK Vegyes, 1945–1964, 116. doboz. A Külügyminisztérium küldeménye a követségeknél: „A jogellenesen külföldre távozott személyek hazatéréséről intézkedő 1957. évi 24. számú tvr. Végrehajtása”, 001814 (1957. április).

30 Uo.

31 MNL OL XIX-J-1-j, TÜK Vegyes, 1945–1964, 116. doboz. A Belügyminiszter és a Külügyminiszter közös utasítása: „Az 1957. évi 1. sz. közös utasítás kiegészítéséről és módosításáról”, tervezet, 001814/5 számú köpenyben (1957. július 31.).

32 A Külügyminisztérium a Belügyminisztériummal és a Honvédelmi Minisztériummal folytatott egyeztetések során mindig az enyhébb jogszabályok meghozatalát támogatta: például 1958 tavaszán az 1957. évi 24. számú törvényerejű rendelet módosítása kapcsán a BM azokat tekintette kiskorúaknak, akik hazatérésükig nem töltötték be 18. életévüket, a Külügyminisztérium viszont azt kívánta elérni, hogy mindazokat kiskorúnak tekintsék, akik 1938. október 23. után születtek, vagyis a forradalom idején még 18. életévüket nem töltötték be. Továbbá a Külügyminisztérium azt javasolta, hogy Magyarország illegális elhagyása kapcsán 1957. január 31. helyett május 1-jét tekintsék olyan dátumnak, ameddig egyéni elbírálás alapján tiltott határátlépésért járó büntetés alóli amnesztia adható. MNL OL XIX-J-1-j, TÜK Vegyes, 1945–1964, 116. doboz. A Külföldi Magyarok Önálló Referatúrájának előterjesztése az MSZMP KB Politikai Bizottságához [Péter János külügyminiszter-helyettesnek küldött tervezet]: „Az 1957. 24. sz. tvr. módosítása”, 001814/6 (1958. március 17.).

ságaiból fakadóan – fontos nagy figyelemmel kezelni. Megfogalmazzák az ügy biztonságpolitikai és nemzetközi jelentőségét egyaránt: „Számos tény bizonyítja, hogy akiket nem nyerünk meg az ó-haza számára, vagy legalábbis nem semlegesítünk, azok az imperialista kémszervezetek járszalagjára kerülnek, propaganda gépezetüket szolgálják, számtalan esetben felhasználják őket ellenünk.” A feljegyzés szerzői legfelső szintű döntés meghozatalát igénylik arra vonatkozóan, hogy „milyen mértékben kívánjuk elvileg és anyagilag elősegíteni a szökevények hazatérését”. A hazatérési kérelmek elbírálásának gyorsítása érdekében a referatúra javasolta, hogy a Belügyminisztérium Hazahozatali Bizottságának munkáját vizsgálják felül.³³

A Külügyminisztérium Kollégiumának 1957. október 15-i ülésén valóban kifejezésre jutottak a magyar vezetésen belüli álláspontok. Kolozs Márta, a Nemzetközi Szervezetek Főosztály vezetője hangsúlyozta: „Mi harcolunk a külföldre távozottak hazahozásáért, de egyeseket nem engedünk haza. Ezzel egyszer visszavághatnak. A lehető legszűkebbre kell venni, akiket nem engedünk haza. [...] Ha ezt nem tartjuk be, a nemzetközi szervezeteknek támadási felületet adunk: követeljük, közben nem engedjük haza.” A Belügyminisztérium képviselőjében felszólaló szerint viszont: „Akiket nem engedünk haza, azoknak a zöme bűnöző, kisebb része, aki az ellenforradalomban aktívan részt vett.” Első József, a Külföldi Magyarok Önálló Referatúrájának vezetője³⁴ közvetíteni próbált: „Az ENSZ osztály szorított bennünket, hogy az elutasítás közlését úgy oldjuk meg, hogy az ne ütközzön a nemzetközi szervezetekbe kiküldött képviselőink kijelentéseivel, miszerint elvileg minden magyar állampolgár hazajöhet. Ugyanakkor megértjük a BM álláspontját is, hogy a kérdésnek társadalomtisztító szerepe is van.”³⁵ Mivel elvi állásfoglalás az értekezletet követően sem született, ennek igénye újra felmerült a Külügyminisztérium 1958. júliusi követi értekezletén. Főként a nyugati országokban szolgálatot teljesítő magyar képviselővezetők szorgalmazták, aláhúzáva, hogy szerintük nem szabad az emigrációval való foglalkozást csupán belügyi kérdésként kezelni. Az MSZMP KB Külügyi Osztályának a konferencián felszólaló vezetője, Szilágyi Dezső ezzel szemben – a belügy érveléséhez hasonlóan – úgy ítélte meg, hogy a hazatérésre jelentkezők között „sok a beszervezett elem, aki igyekszik minket félrevezetni. Ezért mindenkit egyénileg kell lekontrollálni, és azután dönteni, hogy hazajöhet vagy sem.”³⁶

A Politikai Bizottság 1958. július 29-i ülésén is megjelent a magyar emigrációval kapcsolatban a vezetésen belül kiformalódó két irányzat. Kádár János első titkár és államminiszter a nyitás és a pragmatizmus nevében az '56-os menekültekről úgy vélekedett, hogy „vegyes tehát a társaság, de a zöm munkásember, paraszt

33 MNL OL XIX-J-1-o, KÜM Kollégiuma (1949–1972). A Külügyminisztérium Külföldi Magyarok Önálló Referatúrájának előterjesztése a KÜM Kollégiumához: „A magyar emigrációval kapcsolatos feladataink”, 00100/15 (1957. október 12.).

34 Első József Baráth Magdolna kutatásai szerint az állambiztonsági szervek hírszerző tisztje volt. Ld. *Baráth M.*: Az emigrációs politika új útjai... i. m. (26. jz.) 609.

35 MNL OL XIX-J-1-o, KÜM Kollégiuma (1949–1972). Jegyzőkönyv a Külügyminisztérium Kollégiumának 1957. október 15-én tartott üléséről, 00100/15 (1957. október 15.).

36 *Baráth M.*: Az emigrációs politika új útjai... i. m. (26. jz.) 609–610.

vagy értelmiségi, aki egyszerűen jobb egzisztenciát akart magának kint teremteni, vagy begyulladt, mert ott volt, amikor valaki elordította magát, hogy menjenek ki a szovjet csapatok és félt, hogy emiatt a rendőrség elviszi.” Azt is megvizsgálónak tartotta, hogy a magyar állam, ha szerény mértékben is, de anyagilag támogassa a hazaköltözni vágyók bizonyos kategóriáit. A kint maradók legnagyobb részét sem tartotta ellenségesnek, és a velük való viszony rendezését javasolta semlegesítésük vagy megnyerésük érdekében. A szétszakított családok ügyét „nagyon súlyos és kényes kérdésnek” nevezte, ugyanakkor az otthon maradt családtagok kiengedését csak kivételes esetekben tartotta elképzelhetőnek. A keményvonalas álláspontot megjelenítő Biszku Béla belügyminiszter szerint viszont „ezek közül a kintlévők közül sokan, ha hazajönnének, nem kerülnék el a felelősségre vonást, mert sok köztük a fasiszta. Ezeket ott kint úgy is kezelik és fel is használják őket ilyen célokra. [...] Ezért is harcolunk, hogy ilyenek ne térhessenek vissza [...]” A hazatérést pedig csak kivételes esetekben engedélyezte volna. A család-egyesítés kapcsán Kiss Károly hozzátette: „De tudjuk, vannak olyanok, akik ilyen és ilyen zsoldban vannak, és most ki akarják vinni a családot is. Ilyet nem engedélyezünk.” Vagyis a hazatérés és a család-egyesítés engedélyezését egyaránt egyéni elbírálás alapján, politikai szempontoknak alárendelve kívánták kezelni.³⁷

1963-ig további három alkalommal foglalkozott a Politikai Bizottság az emigráció felé irányuló propaganda kérdésével. Az 1959. február 3-i ülésen hozott határozat megerősítette az egyéni elbírálás elvét a hazatérési kérelmek ügyében. Előnyben kívánták részesíteni a szakmunkásokat, fizikai dolgozókat, műszaki értelmiségieket, orvosokat, „a politikai szempontból konstruktívan értékelhető közéleti személyeket” és a sokgyermekes családokat. A család-egyesítés tekintetében szintén újra leszögezték az egyéni elbírálás elvét, a politikai szempontok figyelembevételével: „a kérelmezők politikai és szociális helyzetétől függően adják meg a kiutazási engedélyt a támasz nélkül álló kiskorúaknak és idős szülőknek olyan esetekben, amikor sem az itthoni, sem a külföldi családtagok ellen kifogás nem merül fel.”³⁸ Az ülésről készült szó szerinti jegyzőkönyv szerint Gáspár Sándor, a Szakszervezetek Országos Tanácsának főtitkára felvette a kiskorú menekültek ügyét, mivel szerinte az ezzel a réteggel való foglalkozás a legfontosabb.³⁹

Az MSZMP KB Titkárság 1960. május 17-i ülése kiértékelte a Politikai Bizottság 1958-as és 1959-es, a magyar emigráció felé irányuló propagandatevékenységre vonatkozó határozatait. A jegyzőkönyvből kiolvasható a megerősödő politikai akarat a hazatérők számának további növelésére. Fock Jenő, az MSZMP KB gazdaságpoli-

37 MNL OL M-KS 288. f. 5/88. ö. e. Jegyzőkönyv az MSZMP KB Politikai Bizottság 1958. július 29-én megtartott üléséről (1958. július 29.).

38 MNL OL M-KS 288. f. 5/116. ö. e. A Politikai Bizottság 1959. február 3-i határozata az emigráció felé irányuló agitációs és propaganda munkáról (1959. február 3.).

39 MNL OL M-KS 288. f. 5/116. ö. e. Előterjesztés az MSZMP KB Politikai Bizottságához a magyar emigráció felé irányuló propaganda-tevékenység tárgyában, 7/SE/1959, 3. melléklet: „Adatok a régebben kivándorolt és az ellenforradalom következtében külföldre került magyarok földrajzi megoszlásáról” (1959. február 3.).

titkára egyenesen így fogalmaz: „Azt hiszem, mi kívánatosnak tartjuk, hogy minél többen térjenek haza. [...] Mi minden segítséget megadunk, és kívánatosnak tartjuk, hogy hazatérjenek. 180 ezer emberből kb. 100 ezer az, akit kívánatosnak tartanánk, hogy hazajöjjenek.” Az útiköltséghez szükséges devizát azonban nem látja biztosíthatónak, ahogyan a maximális segítség megadását szintén támogató Kiss Károly sem. Az álláspontjukhoz kapcsolódó Kádár viszont lehetségesnek tartotta, hogy ettől a szemponttól „bizonyos elbírálás esetén” eltekintsenek.⁴⁰

A magyar hatóságok az 1960-as évek elején is nagy figyelemmel követték a nyugati magyar emigráció sorsának alakulását, különös tekintettel a hazatérések további ösztönzésére. A Politikai Bizottság elé terjesztendő jelentés szerzői 1961 áprilisában úgy vélekedtek, hogy a „hazatérések fő indoka továbbra is a honvágy, illetve a család és a régi környezet utáni vágyakozás, a nyelvtudás és az anyagiak hiánya, a kiábrándulás a kapitalista világból”. Jól látták azonban a visszaköltözések számának fokozatos apadását is: míg 1958-ban 4731 fő hazatérését regisztrálták, 1959-ben már csak 1632, 1960-ban pedig 1127 repatriáló személyről tudtak. Ennek okait reálisan értékelték: „A hazatérések csökkenésének oka [...] mindenekelőtt azzal magyarázható, hogy – néhány országtól eltekintve – az ellenforradalom óta eltelt évek alatt a disszidensek jelentős része úgy ahogy megtalálta a számítását. A mérnökök, műszaki értelmiségiek, szakmunkások, orvosok stb. viszonylag gyorsan álláshoz jutottak. Jövedelmük az itthonit többnyire eléri vagy meghaladja. [...] A főbb nyugati országok kormányai egyébként jó ideig politikai és presztízskérdésnek tekintették, hogy a magyar disszidensek ügyét felkarolják.” Megnevezik azokat is, akiket az emigráción belül az igazi ellenségnek tartanak: „A szervezetekbe tömörült reakciós emigránsok száma 20-25 000 lehet. [...] A reakciós emigrációnak vannak [...] olyan rétegei is, melyek nemcsak kiélezett helyzetekben, hanem bármikor mozgósíthatók ellenünk. Ezek közé sorolhatók a szervezet vezetői – kb. 1500-2000 fő, az imperialista hírszerzőszervek szolgálatában álló disszidensek, akik közül név szerint is ismerünk 743 főt, az imperialista hadseregekben szolgáló disszidens fiatalok, akiknek száma meghaladja a 4000-et, a katonai jellegű emigráns szervezetek tagjai, mindenekelőtt a »Magyar Harcosok Bajtársi Közössége« és a »Hungarista Mozgalom« aktivistái, valamint a vatikáni hierarchiába tartozó és irányítása alatt az MNK ellen aktívan tevékenykedő 800 rk. pap és szerzetes. Ide sorolható továbbá a kb. 400 disszidens író és újságíró is, akiknek jó része iskolázott tollforgató, ellenséges munkát végző propagandista, akik számára az aktivitás egyúttal létkérdés is, mert csak akkor élhetnek meg írásból, ha valamilyen módon részeseivé válnak az ideológiai diverziónak.”⁴¹ Az emigránsok túlnyomó többségét azonban nem tekintették ellenségnek. A PB ülésére készült elő-

40 MNL OL M-KS 288. f. 7/78. ö. e. Jegyzőkönyv az MSZMP KB Titkárság 1960. május 17-én megtartott üléséről (1960. május 17.).

41 MNL OL XIX-J-1-j, TÜK Vegyes, 1945–1964, 116. doboz. Az MSZMP KB Politikai Bizottság elé terjesztendő jelentést előkészítő tanulmány: „Magyar emigráció a kapitalista országokban” (1961. április 25. [Surányi László véleményező megjegyzéseinek dátuma]).

terjesztés ekkor már azt vetítette előre, hogy a különösen veszélyesnek tartott 1956-os emigráció legnagyobb része a korábbi kivándoroltakhoz válik hasonlóvá.⁴²

Hogyan befolyásolta a hivatalos Magyarország és az ENSZ európai menekültügyekben illetékes szervezetének viszonyát a hazáját a levert forradalom után elhagyó mintegy 200 ezer magyar?

Az ENSZ Menekültügyi Főbiztossága és a Kádár-kormány közti kapcsolat

A két fél közötti érintkezés intenzitása, a kapcsolat fenntartása iránti elkötelezettsége és a partneri viszony minősége alapján az UNHCR és a magyar kormányzat viszonyában három szakasz különíthető el: az 1956. novemberétől 1958. áprilisig tartó első időszakot az erősödő együttműködés és a kölcsönös érdekeltség jellemzi. A második periódusban, az 1960-as évtized elejéig a kapcsolatok szintjének stagnálása, majd hanyatlása figyelhető meg. Míg az 1962 első feléig tartó harmadik fázisban a feszültség növekedésének, a kapcsolatok leépülésének lehetünk tanúi.

Együttműködés és érdekeltség

A svájci származású August Rudolf Lindt menekültügyi főbiztossá választását 1956. december 20-án a szovjet blokk képviselői az ENSZ Közgyűlésén megszavazták: „A baráti országok szintén Lindtet támogatták. Abban az esetben, ha két jelölt lett volna, a baráti delegációk Lindtre szavaztak volna. Lindtet végül a Közgyűlés egyhangúlag választotta meg” – tudósította a magyar Külügyminisztériumot a New York-i magyar ENSZ-delegáció.⁴³

Lindtnek állandó törekvése volt, hogy ne tegyen semmi olyat, ami fokozhatja a hidegháborús szembenállást.⁴⁴ Minden nyilvános beszédében megismételte, hogy a menekültügyi főbiztos mandátuma nem politikai, hanem kizárólag humanitárius: „Nem vagyok egy hidegháborús harcos, hanem teljesen független”, hangsúlyozta egy interjúban.⁴⁵ Mandátumának nem politikai, hanem humanitárius és szociális jellegét Lindt már az ENSZ Közgyűléshez írt jelentésének elején hangsúlyozza, és tevékenységének alapjává teszi: „Alapszabályának megfelelően a Hivatal tevékenysége azon az elven alapszik, hogy munkájának teljesen politika-

42 MNL OL M–KS 288. f. 5/232. ö. e. Belügyminisztérium és a Külügyminisztérium előterjesztése az MSZMP KB Politikai Bizottságához: „Jelentés az emigráció életének főbb vonásairól és javaslatok az emigráció felé irányuló propaganda javítására” (1961. június 6.).

43 MNL OL XIX-J-1-j, TÜK Vegyes, 1945–1964, 314. doboz. 1. egység. Levél olvashatatlan aláírással a Külügyminisztériumhoz: „Menekültügyi főbiztos megválasztása”, 547/1956 (1956. december 20.).

44 AUNHCR Transcript of the Interview of August R. Lindt by Bryan Deschamp, 4 February 1998, Sound Recording, UNHCR Oral History Project, Fonds 36, Records of the Archives, 4.

45 Uo. 7.

mentesnek, humanitárius és szociális jellegűnek kell lennie.”⁴⁶ A humanitárius jelleg kidomborításával igyekezett oldani a feszültséget a szovjetekkel: míg azok az előző főbiztos idején mindig tartózkodtak a voksolástól, a szovjet delegátus megszavazta Lindtnak az ENSZ Gazdasági és Szociális Tanácsához (ECOSOC) írt első jelentését. A szovjetek később ugyan visszatértek a tartózkodáshoz, de a Főbiztosság képviselőivel továbbra is kapcsolatban maradtak.⁴⁷

A Menekültügyi Főbiztosság – amint a magyar külügyi forrásokból is kiténik – erőteljesen törekedett a Kádár János vezette magyar kormányzattal való együttműködésre és az általa felvetett problémák megoldására. Ezt jelezték Lindt tárgyalásai Mód Péter magyar ENSZ-képviselővel New Yorkban már 1957 februárjában. Bizalmasan közölte a magyar diplomatával, hogy lépéseket tett az Egyesült Államokban a hazatérés mellett döntő menekültek útiköltségének biztosítása érdekében. Továbbá felajánlotta segítségét, ha más, távolabbi országokban felmerül a hazatelepítés problémája.⁴⁸ A jó partneri viszony fenntartását szolgálták az UNHCR gyors és udvarias válaszai a berni magyar követség, majd a genfi magyar ENSZ-misszió leveleire⁴⁹ és a gyakori genfi konzultáció. 1957 augusztusában például Lindt sürgősen magához kérte a genfi magyar ENSZ-misszió képviselőjét, mert sikerült pénzt szereznie 55 Kanadából hazatérő magyar útiköltségére.⁵⁰

Az UNHCR delegáltjai jelen voltak a magyar hatóságok részvételével Ausztriában és Jugoszláviában működő repatriáló bizottságokban. A főbiztosság képviselői azt ellenőrizték, hogy a bizottság hivatalos magyar tagjai ne gyakoroljanak nyomást a menekülttáborok lakóira, s így a hazatérési döntés önkéntessége biztosítva legyen.⁵¹

Lindt és munkatársai fontos céljuknak tekintették, hogy a menekültek Magyarországon maradt családtagjai számára szóló kiutazási engedélyek megszerzésében közbenjárjanak. A családegyesítés kérdése, amely a későbbiek folyamán a Kádár-kormánnyal való viszony egyik fő feszültségforrásává vált, már 1957.

46 Report of the United Nations High Commissioner for Refugees, General Assembly, Official Records: Twelfth Session, Supplement No. 11 (A/3585/Rev.1), New York, 1957. 1.

47 Uo. 14.

48 MNL OL XIX-J-1-j, TÜK Vegyes, 1945–1964, 314. doboz. 2. egység. Mód Péter New York-i magyar ENSZ-képviselő jelentése a Külügyminisztériumnak: „Megbeszélés A. Lindt-tel a Menekültügyi Főbiztosság vezetőjével”, New York, 00200/5 (1957. február 19.).

49 Ld. pl.: MNL OL XIX-J-1-j, TÜK Vegyes, 1945–1964, 314. doboz. 2. egység. Marjai József berni magyar követ kísérőlevele a Külügyminisztériumhoz, amelyben felterjeszti Lindt menekültügyi főbiztos 1957. február 6-i és James Morgan Read helyettes menekültügyi főbiztos 1957. február 13-i válaszlevelét, Bern, 00200/3 (1957. február 18.).

50 MNL OL XIX-J-1-j, TÜK Vegyes, 1945–1964, 314. doboz. 3. egység. Kapcsos Károly követségi titkár jelentése: „Kanadában lévő magyarok repatriálása”, a genfi magyar állandó ENSZ-képviselő, 003476/1 [340/6] (1957. augusztus 4.).

51 A Jugoszláviában működő repatriáló bizottságról ld. *A. Sajti Enikő*: Ötvenhatos menekültek Jugoszláviában. A magyar–jugoszláv hazatelepítési bizottságok tevékenysége 1956–1957-ben. Évkönyv (1956-os Intézet) 14. (2006–2007) 201–212. Az Ausztriában működő repatriáló bizottságról: *Cseresnyés Ferenc*: A nemzetközi menekültjog alkalmazása: Ausztria és az ’56-os menekültek. *Múltunk* 52. (2007) 1. sz. 177., 183–185.; *Murber Ibolya*: Az 1956-os magyar menekültek Ausztriában: menekültlét és integráció. *Múltunk* 61. (2016) 3. sz. 147–148.

szeptemberben felmerült.⁵² Az UNHCR az együttműködés fennmaradása érdekében igyekezett a legnagyobb óvatossággal eljárni. Így amikor a Vöröskereszt Nemzetközi Bizottsága és a magyar hatóságok között a menekült szülők gyermekeinek Magyarországról való kihozatala érdekében folytatott tárgyalások megfellebbeztek, a magyar menekültsegélyezést koordináló genfi bizottságban elhangzott javaslat ellenére nem próbáltak nyomást gyakorolni a budapesti kormányra.⁵³

A magyar külügyi iratok többször utalnak arra, hogy a magyar diplomácia érzékelte a Menekültügyi Főbiztosság képviselőinek törekvését az együttműködés erősítésére. „Lindt egész magatartásával igyekezett felénk korrektségét, »pártatlan«, objektív, humanista álláspontját hangsúlyozni és aláhúzni azt, hogy hivatala nem politikai szerv” – olvasható az ENSZ Menekült Alap Végrehajtó Bizottságának 1957. júniusi üléséről készített beszámolóban, hozzátéve, hogy „az általa adott fogadáson Lindt hangsúlyozott szívéllyességet mutatott a magyar küldöttség, elsősorban Marjai követ felé”.⁵⁴ Hasonló tapasztalatokról számol be abban az időben Gergely Miklós követségi titkár, miután James Morgan Read helyettes főbiztossal konzultált.⁵⁵ Péter János külügyminiszter-helyettes is azt írja a főbiztossal New Yorkban folytatott 1957. novemberi tárgyalásairól, hogy „az egész beszélgetésnek igen barátságos hangulata volt”.⁵⁶

A Kádár-kormányzat a Menekültügyi Főbiztossággal a magyar exodus nyomán kialakult kapcsolatait külpolitikai céljainak előmozdítására kívánta felhasználni. Ennek keretében élénk nemzetközi propagandatevékenységet fejtett ki. A Külügyi-

52 MNL OL XIX-J-1-j, TÜK Vegyes, 1945–1964, 314. doboz. 3. egység. Kapcsos Károly követségi titkár jelentése: „Látogatás Lindt menekültügyi főbiztosnál”, a genfi magyar állandó ENSZ-képviselet, 004497 [407/szig.titk./1957] (1957. október 3.).

53 Koordinációs Bizottság a Magyarországról jött menekültek megsegítésére, Összefoglaló jegyzőkönyv a tizedik értekezletről, amelyet a Nemzetek Palotájában tartottak Genfben 1957. május 21-én. Ld.: Egy globális humanitárius akció hétköznapijai. A magyar menekültek segélyezésének szervezésére létrehozott Koordinációs Bizottság összefoglaló jegyzőkönyvei (Genf, 1956. november 13.–1957. október 29.). Szerkesztette, a bevezető tanulmányt írta, a jegyzőkönyveket fordította és közli Kecskés D. Gusztáv. MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont, Történettudományi Intézet, Bp., 2014. (<http://www.tti.hu/on-line-kiadvanyok/148-on-line-kiadvanyok/1375-egy-globalis-humanitarius-akcio-hetkoznapjai.html>, utolsó letöltés: 2017. július 3.) 148.

54 MNL OL XIX-J-1-j, TÜK Vegyes, 1945–1964, 314. doboz. 3. egység. Jelentés a Külügyminisztériumnak: „Az UNREF Végrehajtó Bizottságának V. ülészakáról (Genf, 1957. június 3–7.)”, berni magyar követség, 003301 (1957. június 12.). A 2009. december 2-án Marjai Józseffel készített telefoninterjúm is megerősíti a berni követ kedvező benyomásait a főbiztosról és munkatársairól: szélsőségektől mentes, tárgyszerű légkörű megbeszélésekről, sikeres tárgyalásokról számolt be.

55 „Read előzékeny, sőt eléggé szívéllyesnek mondható magatartást mutatott látogatásom folyamán. Egyáltalán nem volt provokatív, észrevételeit udvariasan adta elő [...]”. Ld.: MNL OL XIX-J-1-j, TÜK Vegyes, 1945–1964, 314. doboz. 3. egység. Marjai József berni magyar követ kísérőlevelével Gergely Miklós követségi titkár feljegyzése a Külügyminisztériumnak: „Látogatás Read-nél az Egyesült Nemzetek helyettes menekültügyi főbiztosánál”, Bern (1957. június 1.).

56 MNL OL XIX-J-1-j, TÜK Vegyes, 1945–1964, 314. doboz. 3. egység. Péter János külügyminiszter-helyettes feljegyzése: „Tárgyalás az ENSZ-ben a Menekültügyi Főbiztossal” (1957. november 6.), Mód Péter New York-i magyar ENSZ-képviselő terjesztette fel 233/1/1957 szám alatt (1957. november 8.), a Külügyminisztériumban 005232 szám alatt iktatták (1957. november 26.).

nisztérium delegálta Marjai József berni követet kormány megbízotti minőségben az ENSZ Menekült Alap Végrehajtó Bizottsága 1957. január végi ülésére. „Úgy vélem, hogy a Menekültügyi Hivatal [!] ülése egyik legmegfelelőbb fórum arra, hogy jó szándékainkat, valamint egyes külföldi hatalmak mesterkedéseit megismertessük a széles közvéleménnyel” – vélekedtek a Külügyminisztériumban.⁵⁷ A kiskorúak repatriálásának ügyét különösen alkalmas propagandatémának tekintették: „A gyerekek hazatérésének kétségtelen szükségessége mellett ennek a kérdésnek megfelelő és sokrétű kihasználása figyelemreméltó külpolitikai tőkét jelenthet számunkra.”⁵⁸ Az UNHCR biztosította, hogy a magyar hatóságok képviselője megfigyelőként jelen lehessen a Végrehajtó Bizottság ülésein, és kifejtse álláspontját. A nemzetközi fórumok magyar felszólalói főként azt hangsúlyozták, hogy a magyar menekültek az ellenséges propaganda által keltett félelem miatt hagyták el hazájukat; a magyar kormány visszafogadja a visszatérőket, és ennek érdekében amnesztiát hirdetett; a menekültekkel foglalkozó szervezetek elsődleges feladata az önkéntes visszatelepülés megkönnyítése és elősegítése; a 18 éves kor alatti, kísérő nélküli kiskorúakat vissza kell küldeni Magyarországra, ha a szüleik ezt kérvényezik. Szorgalmazták továbbá, hogy az UNHCR – ENSZ- vagy más forrásból – biztosítsa a menekültek Magyarországra való visszatelepítésének költségeit.⁵⁹ A magyar megfigyelő rendszeresen részt vett az ENSZ Menekült Alap Végrehajtó Bizottságának ülésein.⁶⁰

A magyar külügy számos alkalommal kért segítséget a Menekültügyi Főbizottság illetékeseitől, leggyakrabban a távoli országokból – főként Kanadából, az Egyesült Államokból és Brazíliából – hazatérni szándékozó menekültek útiköltségének biztosítása érdekében.⁶¹ Az UNHCR európai országok esetében is igyekezett közbenjárni. Így például 1957 júliusában Lindt Nagy-Britanniával és a skandináv államokkal személyesen is tárgyalt a kérdésről.⁶²

57 MNL OL XIX-J-1-j, TÜK Vegyes, 1945–1964, 314. doboz. 2. egység. A Külügyminisztérium belső feljegyzései, tervezetei: „Magyar menekültek ügyének megtárgyalása a Nemzetközi Menekültügyi Hivatalban”, 200/1957 (1957. január 15., 31.).

58 MNL OL XIX-J-1-j, TÜK Vegyes, 1945–1964, 314. doboz. 3. egység. Jelentés a Külügyminisztériumnak: „Az UNREF Végrehajtó Bizottságának V. ülészakaról (Genf, 1957. június 3–7.)”, berni magyar követség, 003301 (1957. június 12.).

59 Report of the United Nations High Commissioner for Refugees, General Assembly, Official Records: Twelfth Session, Supplement nr. 11 (A/3585/Rev.1), New York, 1957, 32–33.

60 Így például az 1957. júniusi ülészakon Magyarországot háromtagú megfigyelő delegáció képviselte. Az eseményről 21 oldalas, részletes beszámolót készítettek. Ld.: MNL OL XIX-J-1-j, TÜK Vegyes, 1945–1964, 314. doboz. 3. egység. Jelentés a Külügyminisztériumnak: „Az UNREF Végrehajtó Bizottságának V. ülészakaról (Genf, 1957. június 3–7.)”, berni magyar követség, 003301 (1957. június 12.).

61 Pl.: MNL OL XIX-J-1-j, TÜK Vegyes, 1945–1964, 314. doboz. 3. egység. Marjai József berni magyar követ kísérőlevelével Gergely Miklós követségi titkár feljegyzése a Külügyminisztériumnak: „Látogatás Read-nél az Egyesült Nemzetek helyettes menekültügyi főbiztosánál”, Bern (1957. június 1.).

62 MNL OL XIX-J-1-j, TÜK Vegyes, 1945–1964, 314. doboz. 3. egység. Kovács József másodosztályú követségi titkár és Szita János követségi tanácsos, a genfi magyar állandó ENSZ-képviselő vezetőjének jelentése a Külügyminisztériumnak: „Read menekültügyi főbiztos helyettesének felkeresése”, 340/5/1957 (003476) (1957. július 8.).

A magyar diplomácia fontos gesztusa volt, hogy nemzetközi fórumokon nagy-rabecsülését, sőt köszönetét fejezte ki a menekültügyi főbiztos tevékenysége kapcsán. „Amikor a bizottságban felidézük oly sok magyar menekült sorsát, akkor meg kell emlékeznünk azok nagylelkűségéről is, akik segítettek enyhíteni a magukat ellátni nem tudó hontalanok bajain. Elismerésünket fejezzük ki azoknak a kormányoknak, nemzetközi szervezeteknek és egyéneknek, amelyek súlyos emberi problémák megoldását segítették előmozdítani. Külön tisztelettel adózunk a menekültügyi főbiztosság személyzetének és még külön a főbiztosnak személy szerint”⁶³ – mondta Péter János külügyminiszter-helyettes 1957. november 5-én az ENSZ Közgyűlés szociális, humanitárius és kulturális ügyekben illetékes 3. Főbiztosságában. Sőt a magyar küldött néhány nappal később –, „a békés egymás mellett élés igazi szellemében” – az UNHCR mandátumának meghosszabbítását és jogkörének bővítését is megszavazta.⁶⁴

A genfi hivatal és a Kádár-kormány közeledésének legkiemelkedőbb eseménye volt Lindt főbiztos budapesti látogatása 1958. január 3–7-én. A főbiztossal készített történeti interjú tanúsága szerint azért akart Budapestre menni, mert az 1956. őszi eseményekért nem a „magyarokat”, hanem az „oroszkokat” tette felelőssé. A Parlamentben lefolytatott tárgyalások emlékezete szerint udvarias, szívélyes légkörben zajlottak. A külügyminiszter-helyettes (Szarka Károly) és munkatársai fogadták: megköszönték az UNHCR-nek a honfitársaiknak nyújtott segítséget. Lindt úgy értékelte, hogy a magyar kormánynak inkább maga a tény volt fontos, hogy a menekültügyi főbiztos Budapestre látogatott.⁶⁵ A magyar külügyi iratok szerint a magyar fél, amely alapos dokumentációval⁶⁶ készült a látogatásra, szintén „szívélyes légkörűnek” minősítette a megbeszéléseket.⁶⁷ A tárgyalásokról készített emlékeztető szerint a magyar kormány továbbra is tájékoztatni fogja a menekültügyi főbiztost a magyar menekültek önkéntes hazatelepülésével és nemzetközi védelmével kapcsolatos problémákról, és közölni fogja a problémák megoldására vonatkozó javaslatait is. A menekültügyi főbiztos pedig szükség esetén javaslatokat fog tenni a magyar hatóságoknak a családok egyesítésének egyes kérdéseiben. A főbiztos továbbá ígéretet tett arra, hogy megkísérel pénzt szerezni a hazatelepülők utazási költségeire.⁶⁸

63 MNL OL XIX-J-1-j, TÜK Vegyes, 1945–1964, 314. doboz. 3. egység. Péter János külügyminiszter-helyettes beszéde a 3. bizottságban a menekültügyi főbiztos jelentése tárgyában, 00133/1958 dossziében (1957. november 5.).

64 MNL OL XIX-J-1-j, TÜK Vegyes, 1945–1964, 314. doboz. 3. egység. III. sz. bizottságban elmondta Péter János külügyminiszter-helyettes, 00133/1958 dossziében (1957. november 13.).

65 AUNHCR Transcript of the Interview of August R. Lindt by Bryan Deschamp, 4 February 1998, Sound Recording, UNHCR Oral History Project, Fonds 36, Records of the Archives, 14.

66 MNL OL XIX-J-1-j, TÜK Vegyes, 1945–1964, 314. doboz. 3. egység. A Külügyminisztérium Külföldi Magyarok Önálló Referatúrája feljegyzése Szarka Károly külügyminiszter-helyettes részére, 00133-as iktatószámmal rendelkező dossziében (1958. január 4.).

67 MNL OL XIX-J-1-j, TÜK Vegyes, 1945–1964, 314. doboz. 3. egység. 00133-as iktatószámmal jelzett dossziében több dokumentum Lindt 1958. januári látogatásáról.

68 MNL OL XIX-J-1-j, TÜK Vegyes, 1945–1964, 314. doboz. 3. egység. A magyar kormány és August Lindt menekültügyi főbiztos budapesti tárgyalásairól készült emlékeztető fordítása, 00133-as iktatószámmal rendelkező dossziében (1958. január 6.).

A látogatást követő első hónapokban a két fél közötti együttműködés tovább folytatódott: a magyar képviselők részt vettek az ENSZ Menekült Alap Végrehajtó Bizottság ülésein, az UNHCR vezetői pedig nagy pontossággal igyekeztek intézkedni a magyar diplomácia által felvetett ügyekben.⁶⁹ Fokozatosan kibontakozik azonban a repatriálás kontra családegyesítés ellentétpár: míg a magyar hatóságok elsősorban a menekültek hazatelepülését szorgalmazzák, a Főbiztosság főként a menekültek Magyarországon maradt családtagjainak kijutásához igyekezett engedélyt szerezni. A kapcsolatok megromlása várható volt.

Stagnálás és hanyatlás

Az UNHCR és a Kádár vezette magyar kormányzat kapcsolatát 1958 tavaszától egyszerre jellemezték a növekvő feszültségek és az együttműködés fenntartására irányuló kölcsönös törekvés. Lindt budapesti látogatásának kedvező utóhatása érződött még Szita János genfi magyar ENSZ-képviselő 1958. márciusi tárgyalásakor: „A beszélgetés elején érdeklődött Sík elvtárs hogyléte iránt, én pedig átadtam neki a minisztérium vezetőinek üdvözlétét” – jegyezte fel a magyar diplomata.⁷⁰ Néhány hónappal később, amikor az UNHCR tudomást szerzett arról, hogy Magyarország nem vesz részt megfigyelőként az ENSZ Menekült Alap Végrehajtó Bizottságának ülésén, magyar részről továbbra is „fokozott udvariasságot” tapasztaltak.⁷¹ Hasonló hozzáállást fejezett ki az új főbiztos, Félix Schnyder magatartása Szita 1961. márciusi első látogatása során: „Barátságosan fogadott: hangsúlyozta, hogy egyetlen politikai elképzelése, hogy kívül tartsa a politikát a Menekültügyi Főbiztosság munkájából és elő akarja segíteni a felmerülő problémák megoldását.”⁷²

A genfi hivatal együttműködési hajlandósága tettekben is megnyilvánult. Vezetői továbbra is igyekeztek nagy alaposággal utánajárni a magyar kéréseknek, a lehetőségig betartva a budapesti látogatás során vállalt kötelezettségeket. Levélben és személyes konzultációk útján folyamatosan tájékoztatták a magyar felet az ügyek állásáról. A Főbiztosság nemzetközi tárgyalásai során változatlanul gyakori téma volt a hazatérni kívánó magyar menekültek útiköltségének ügye (Ausztrália, Új-

69 1958. március 9-én pl. Lindt értesítette a magyar ENSZ-képviselőt Gál Mária és Gerle Klára Új-Zélandból való hazatéréséről. Ld.: MNL OL XIX-J-1-j, TÜK Vegyes, 1945–1964, 314. doboz. 3. egység. Zádor Endre követségi titkár (genfi magyar állandó ENSZ-képviselő) felterjesztése: „Menekültügyi Főbiztosságtól érkezett levelek felterjesztése”, 001839/3 (110/10) (1958. március 9.).

70 MNL OL XIX-J-1-j, TÜK Vegyes, 1945–1964, 314. doboz. 3. egység. Szita János követségi tanácsos, a genfi magyar állandó ENSZ-képviselő vezetőjének jelentése: „Tárgyalás Lindttel”, 00501/4 (110/17/1958) (1958. március 19.). Sík Endre (1891–1978): magyar diplomata, jogász, író, történész. 1955–1958-ban a külügyminiszter első helyettese, 1958. februártól 1961-ig külügyminiszter.

71 MNL OL XIX-J-1-j, TÜK Vegyes, 1945–1964, 314. doboz. 3. egység. Kovács József követségi titkár feljegyzése Szita János követségi tanácsos aláírásával (genfi magyar állandó ENSZ-képviselő): „UNREF Végrehajtó Bizottság 8. ülészaka Genfben”, 003310/1 (110/24) (1958. június 7.).

72 MNL OL XIX-J-1-j, TÜK Vegyes, 1945–1964, 314. doboz. Szita János követ, a genfi magyar állandó ENSZ-képviselő vezetőjének jelentése a Külügyminisztériumnak: „Látogatás Schnyder-nél, az ENSZ új menekültügyi főbiztosnál [!]”, 002856/1 (1961. március 15.).

Zéland, Kanada).⁷³ Lindt 1959. februárban arról tájékoztatta Szita Jánost, hogy megbízottja a brazilai magyar menekültek 40%-ával személyesen beszélt.⁷⁴ Az egyes befogadó országok területén lévő kiskorú menekültekről készített listáknak a Vöröskereszt Nemzetközi Bizottságának való átadásáról ugyancsak rendszeresen értekeztek.⁷⁵ A főbiztos hivatala a rendelkezésére álló anyagi eszközök szűkössége miatt minden általa útiköltséggel támogatott hazatérő menekült anyagi helyzetének és elhatározása valódiságának ellenőrzésére törekedett, amiről ugyancsak számos esetben konzultált a magyar hatóságok képviselőivel.⁷⁶ Az UNHCR jogtanácsosa, Paul Weis közlése szerint 1960. december 23-ig 46 repatriáló hazaújtát fizették.⁷⁷

Ugyancsak a magyar kormányzattal való kapcsolatok erősítésének szándéka érhető tetten abban, hogy a Menekültügyi Főbiztosság több ízben bizalmas információkat közölt magyar partnerével. Lindt 1958. januárban kérdezte Szita János véleményét az amerikai delegátus javaslatáról, mely szerint még 1958-ban meg kellene szüntetni, hogy a magyar menekültek ügyét külön napirendi pontként tárgyalja az UNREF. A felvetést a magyar képviselő csak helyeselni tudta.⁷⁸ 1959. februárban a főbiztos szintén az iránt érdeklődött, hogy mi lenne a magyar kormány álláspontja, ha a „magyar menekültkérdés” mint önálló kérdés lekerülne a Tanácsadó Bizottság napirendjéről, és az ügy csak az egyéb kérdéseken belül lenne tárgyalva (például táborok felszámolása, öregek és betegek kérdése stb.). A magyar diplomata újra az egyetértését fejezte ki.⁷⁹ 1960. júniusi tárgyalásukon pedig Lindt azt tudatta Szita Jánossal, hogy az ENSZ Közgyűlésnek készülő éves jelentésében már nem tervez külön fejezetet a magyar menekültekről.⁸⁰

73 MNL OL XIX-J-1-j, TÜK Vegyes, 1945–1964, 314. doboz. 3. egység. Szita János követségi tanácsos, a genfi magyar állandó ENSZ-képviselő vezetőjének jelentése, „Látogatás Lindtnél”, 001839/1 (110/7/1958) (1958. február 27.).

74 MNL OL XIX-J-1-j, TÜK Vegyes, 1945–1964, 315. doboz. Szita János követ, a genfi magyar állandó ENSZ-képviselő vezetőjének jelentése, „Látogatás Lindt menekültügyi főbiztosnál”, 002052 (144/1959) (1959. február 10.).

75 MNL OL XIX-J-1-j, TÜK Vegyes, 1945–1964, 314. doboz. 3. egység. Kovács József követségi titkár (genfi magyar állandó ENSZ-képviselő) feljegyzése, „Lindt menekültügyi főbiztos meglátogatása”, 00501/5 (110/21) (1958. május 30.).

76 MNL OL XIX-J-1-j, TÜK Vegyes, 1945–1964, 315. doboz. Varga István, a genfi magyar állandó ENSZ-képviselő munkatársának jelentése, „Látogatás J. Read-nél, a menekültügyi főbiztos helyettesénél”, 005796 (1960. július 26.).

77 MNL OL XIX-J-1-j, TÜK Vegyes, 1945–1964, 315. doboz. Varga István, a genfi magyar állandó ENSZ-képviselő munkatársának feljegyzése, „Tárgyalás a Menekültügyi Főbiztossággal” (1961. április 11.).

78 MNL OL XIX-J-1-j, TÜK Vegyes, 1945–1964, 314. doboz. 3. egység. Gyulai Ida főosztályvezető-helyettes levele a genfi magyar állandó ENSZ-képviselőhöz: „Jelentés Lindt a Menekültügyi Főbiztosnál [!] történt látogatásról”, 00501 (1958. február 28.). [válasz Szita János követtanácsos 110/1958 számú jelentésére].

79 MNL OL XIX-J-1-j, TÜK Vegyes, 1945–1964, 315. doboz. Szita János követ, a genfi magyar állandó ENSZ-képviselő vezetőjének jelentése: „Látogatás Lindt menekültügyi főbiztosnál”, 002052 (144/1959) (1959. február 10.).

80 MNL OL XIX-J-1-j, TÜK Vegyes, 1945–1964, 315. doboz. Szita János követ, a genfi magyar állandó ENSZ-képviselő vezetőjének jelentése: „Látogatás Lindt menekültügyi főbiztosnál”, 004150/2 (178/1/1960) (1960. június 16.).

Az UNHCR képviselői látogatták a genfi magyar ENSZ-misszió által rendezett fogadásokat. Így az 1960. április 4-i fogadáson Lindt is személyesen megjelent.⁸¹

Szintén a főbiztosi hivatal együttműködési szándékát mutatta, hogy a magyar diplomácia jelzései nyomán többször fellépett a Budapest által sérelmesnek tekintett ügyekben, így a menekültek nemzetközi éve (World Refugee Year)⁸² keretében megrendezett bélyegkiadási program kapcsán is. Az ENSZ által támogatott tervet megszavazó 70 ország 1960 áprilisában egyidejűleg adott ki bélyegeket, amelyből minimum 1 millió dollár bevételt reméltek a menekültek megsegítése céljából.⁸³ A magyar Külügyminisztérium a Főbiztossághoz írt jegyzékben tiltakozott, mivel úgy értesült, hogy több ország bélyegterve – az 1956-os magyar menekültekre utalva – „kifejezetten politikai jellegű és nyilvánvalóan a Magyar Népköztársaság ellen irányul”. Különösen az osztrák kormány bélyegtervét tartották elfogadhatatlannak. A hivatal alapszabályában lefektetett politikamentességre hivatkozva kérték, hogy lépjen fel „a visszasságok felszámolása érdekében”.⁸⁴ Miután a genfi magyar képviselői munkatársai a kiállítandó bélyegek között több olyat találtak, amely magyar utalást tartalmazott, Szita telefonon kérte ezek eltávolítását Lindttől, amit a főbiztos még aznap megtett.⁸⁵ 1961. februárban a Főbiztosság szintén engedett, amikor egy menekültügyi rövid játékfilm címét *Mon ami Lászlóról* (Barátom, László) *Nicolas mon amira* változtatta, mivel a magyar külügy szerint az előbbi címben szereplő név magyaros hangzású. Az UNHCR és a magyar kormányzat közti feszültség növekedését ugyanakkor jelezte, hogy a Főbiztosság képviselője magyar tárgyalópartnere értésére adta, hogy „ezt a változtatást végrehajtják, de ezt nem – és itt kihangsúlyozta, hogy a Főbiztosság nevében beszél – fenyegetésünkre, illetőleg nyomásunkra hajtják végre”.

81 MNL OL XIX-J-1-j, TÜK Vegyes, 1945–1964, 315. doboz. Szita János követ, a genfi magyar állandó ENSZ-képviselői vezetőjének jelentése: „Menekültügyi bélyegakció”, 003431 (157/1960) (1960. április 7.).

82 Ld. erről: *Gatrell, P.*: i. m. (4. jz.)

83 MNL OL XIX-J-1-j, TÜK Vegyes, 1945–1964, 315. doboz. „A la suite de négociations qui ont duré deux ans 70 pays vont participer au plan philatélique des Nations Unies”, MHCR/69/60 (003417/1960 iktatószámú köpenyben). (A francia mondat fordítása: „Két évig tartó tárgyalások után 70 ország fog részt venni az Egyesült Nemzetek bélyegkiadási tervében.”)

84 MNL OL XIX-J-1-j, TÜK Vegyes, 1945–1964, 315. doboz. A Külügyminisztérium jegyzéke August Lindt menekültügyi főbiztoshoz, 003417 (1960. március 31.). Kolozs Márta követ, a Nemzetközi Szervezetek Osztálya kísérelével (1960. április 1.). Megjegyzendő, hogy Lindt még 1960. április 1-jei tárgyalásukon igyekezett megnyugtatni Szita követet, hogy a menekültcsoportok nem lesznek nevesítve egyetlen bélyegen sem, csak a World Refugee Year felirat lesz majd olvasható. Ld.: AUNHCR dosszié 6/2/HUN Protection – Travel Documents – Hungary, Ipsophone message from the High Commissioner, Note for the files from A. R. Lindt: „Note on my conversation of today with the Permanent Representative of Hungary, Mr. Szita” (1960. április 1.).

85 MNL OL XIX-J-1-j, TÜK Vegyes, 1945–1964, 315. doboz. Szita János követ, a genfi magyar állandó ENSZ-képviselői vezetőjének jelentése: „Menekültügyi bélyegakció”, 003431 (157/1960) (1960. április 7.).

A magyar diplomata ugyanis kilátásba helyezte, hogy kormánya hivatalosan az ENSZ-hez fordul, ha nem módosítják a címet.⁸⁶

A Menekültügyi Főbiztosság alaptevékenysége, a menekültek nemzetközi jogvédelme keretében többször igyekezett közbenjárni a menekültek hivatalos iratainak (például diploma, születési, házassági és válási anyakönyvi kivonat) magyarországi beszerzése érdekében.⁸⁷ A magyar külügy válasza szerint a menekültek ezekhez a dokumentumokhoz a lakóhelyükhöz legközelebb eső magyar képviselőten hozzájuthatnak.⁸⁸ Az UNHCR továbbá ígéretet tett, hogy – amennyiben a magyar kormány haladéktalanul értesíti – fellép annak érdekében, hogy a befogadó országok ne akadályozzák a hazatérni kívánókat döntésük megvalósításában.⁸⁹ A főbiztos hivatala, kezdetben korlátozott számban, felvetett családegyesítési ügyeket is.

A Főbiztosság kooperációs hajlandósága ellenére a magyar diplomácia egyre gyakrabban negatív minősítésekkel illette a szervezetet. Szita János, a genfi magyar ENSZ-misszió vezetője többször adott hírt rossz benyomásairól, amelyeket a Külügyminisztérium illetékesei némi kétkedéssel fogadtak. A magyar diplomata konfrontatív stílusa hozzájárult ahhoz, hogy a két fél közötti genfi tárgyalások hangneme időről időre kiélesedett. Így például a magyar követ az 1958. április 2-i tárgyaláson az UNHCR braziliai magyar menekültekkel kapcsolatos ügyintézését elégtelennek ítélte: „Mi eddig elkerültük a botránynak a sajtóban való szellőztetését, de nem tudom, hogy meddig tudjuk a sajtót visszatartani” – fenyegetőzött a magyar követ. „Erre [Lindt] elég élesen válaszolt, mondván, hogy hiszen sok mást is lehetne a másik oldalon a sajtóban írni, a fő cél azonban mégsem a sajtóvita, hanem a kérdés megoldása” – írja a Külügyminisztériumhoz felterjesztett beszámolójában a magyar tárgyaló. Majd hozzáteszi: „Lindt és hivatala minden tehetségét igénybe veszi, hogy az ügyet elhúzza, elkenje. A beszélgetés alapján az a határozott benyomásom, hogy komoly segítségre nála számítani nem lehet [...]”⁹⁰ A magyar ENSZ-képviselőt azt is nehezítette, hogy

86 MNL OL XIX-J-1-j, TÜK Vegyes, 1945–1964, 315. doboz. Varga Perke József, a genfi magyar állandó ENSZ-képviselő ideiglenes ügyvivőjének jelentése, előadó Varga István: „A készülő menekült-témájú film címével kapcsolatos probléma”, 002085/1 (39/1961) (1961. február 27.).

87 AUNHCR dosszié 6/8/HUN Protection Certificates and Documents-Hungary (11.1958–06.1959), Paul Weis jogtanácsos feljegyzése: „Procuring of diplomas and other personal documents from Hungary”, 6/1/HUN (1959. május 13.). Valamint AUNHCR dosszié 6/1/1 HUN Protection General Communist countries-Hungary (09.1959–04.1967): Interoffice memorandum from W. Bruggman, eligibility adviser, Vienna to UN High Commissioner, Geneva: „Refugee’s documents in Hungary”, Ref.: G XV/V/1.10/B, nr.: 851, WB/vb (1960. március 30.).

88 MNL OL XIX-J-1-j, TÜK Vegyes, 1945–1964, 315. doboz. Nagy Lajos konzul levele a genfi magyar állandó ENSZ-képviselőhöz: „Wissky Nagy okmánybeszerzési ügye”, 003434/3 (1960. október 28.).

89 MNL OL XIX-J-1-j, TÜK Vegyes, 1945–1964, 315. doboz. Varga Perke József, a genfi magyar állandó ENSZ-képviselő ideiglenes ügyvivőjének jelentése, előadó Varga István: „Látogatás a Menekültügyi Főbiztosságon Jamieson igazgatónál”, 002101 (13/1961) (1961. január 10.).

90 MNL OL XIX-J-1-j, TÜK Vegyes, 1945–1964, 314. doboz. 3. egység. Szita János követségi tanácsos, a genfi magyar állandó ENSZ-képviselő vezetőjének jelentése: „Látogatás Lindt menekültügyi főbiztosnál /brazil kérdés/”, 001839/4 (110/18/1958) (1958. április 3.).

a hivatal „csak konkrét esetekkel kapcsolatos részletes adatok birtokában hajlandó interveniálni” olyan esetekben, amikor a befogadó országok repatriálni szándékozó magyar menekülteket akadályoznak szándékaik megvalósításában.⁹¹

Mindazonáltal az 1960-as évek elején a magyar külügy még érdekeltnek tekintette magát az UNHCR-rel való kapcsolatok fenntartásában. Amikor 1960 júliusában az ENSZ Gazdasági és Szociális Tanácsa (ECOSOC) Genfben tartott plenáris ülésén tárgyalta a főbiztos jelentését, a magyar részről jelen lévő Varga István pozitívnak értékelte Lindt beszédét, kiemelve annak politikamentes jellegét.⁹² A Külügyminisztérium az ENSZ Politikai Osztályon 1961. februárban tartott megbeszélések eredményeként a Főbiztossággal való kapcsolatok fenntartása mellett döntött.⁹³ Az értekezleteken részt vettek a Magyar Vöröskereszt képviselői is, mely szervezet március 2-ára a genfi magyar állandó ENSZ-képviselő számára feljegyzést készített az UNHCR felé hangsúlyozandó kérdésekről. Ebben főként a sokgyermekes családok hazatérésének anyagi támogatásában, a valamely szülő beleegyezése nélkül külföldre vitt gyermekeknek nyújtandó jogi segítségben, a „nyomtalanul eltűnt fiatalok” keresésében, valamint a fiatakorúak felé irányuló, a hivatalos magyar felfogás szerint megtévesztő propagandával szembeni fellépésben számítottak a menekültügyi szervezet segítségére.⁹⁴

A hazatérni kívánó menekültek útiköltségének biztosítása szempontjából fontos fejlemény volt, hogy a Menekültügyi Főbiztos Programja Végrehajtó Bizottságának (Comité Exécutif du Programme du Haut-Commissaire) 1. ülésén létrehoztak egy 50 000 dolláros speciális segélyalapot. Az összeg a menekültügyi főbiztos rendelkezésére állt, hogy különböző, általa elbírált egyéni esetekben felhasználhassa, beleértve útiköltségek fedezését is.⁹⁵ A genfi magyar képviselő élt a lehetőséggel, és folyamodott ilyen támogatásért. Szita 1959. februári látogatásakor öt esetre vonatkozóan kérte, hogy a Főbiztosság fedezze a hazatérők utazási költségeit. Lindt meg is ígérte,

91 MNL OL XIX-J-1-j, TÜK Vegyes, 1945–1964, 315. doboz. Varga Perke József, a genfi magyar állandó ENSZ-képviselő ideiglenes ügyvivője kísérő levele a Külügyminisztériumba: „A Menekültügyi Főbiztosság válasza Sík Lehel hazatérési ügyében átadott jegyzékünkre”, 006362/2 (214/1/1960) (1960. november 3.).

92 MNL OL XIX-J-1-j, TÜK Vegyes, 1945–1964, 315. doboz. Szita János követ, a genfi magyar állandó ENSZ-képviselő vezetőjének jelentése, előadó Varga István: „A menekültügyi főbiztos évi jelentése /E/3397”, 004090/1 (196/12/1960) (1960. augusztus 3.).

93 Az 1961. február 13-i megbeszélésről: MNL OL XIX-J-1-j, TÜK Vegyes, 1945–1964, 314. doboz. Az ENSZ Politikai Osztály, Hajnal Sándor feljegyzése: „Kapcsolattartás a Menekültügyi Főbiztossággal” [iktatószám nélkül] (1961. február 22.). Az 1961. február 27-i megbeszélésről: MNL OL XIX-J-1-j, TÜK Vegyes, 1945–1964, 314. doboz. Az ENSZ Politikai Osztály, Hajnal Sándor feljegyzése: „Kapcsolattartás a Menekültügyi Főbiztossággal”, 27/1961 (1961. február 28.).

94 MNL OL XIX-J-1-j, TÜK Vegyes, 1945–1964, 314. doboz. A Magyar Vöröskereszt feljegyzése: „A Menekültügyi Főbiztossággal tisztázandó kérdésekről” (1961. március 2.).

95 MNL OL XIX-J-1-j, TÜK Vegyes, 1945–1964, 315. doboz. Szita János követ, a genfi magyar állandó ENSZ-képviselő vezetőjének jelentése, előadó Kovács József: „A menekültügyi főbiztos programja Végrehajtó Bizottságának I. ülése Genfben”, 001331 (127/1959) (1959. február 4.).

hogy – amennyiben más lehetőség nincs – az UNHCR segíteni fog.⁹⁶ A magyar diplomata az új főbiztossal, Félix Schnyderrel folytatott tárgyalásai során a magyar kérések közül kiemelte a sokgyermekes családok hazasegítését és egyes eltűnt kiskorúak felkutatását.⁹⁷ Az ügy előzménye volt, hogy Lindt még 1958-ban Péter János külügyminiszter-helyettessel New Yorkban folytatott tárgyalásai során ígéretet tett, hogy az UNHCR esetenként vállalja a hazatérő „disszidensek” útiköltségének fedezését, ha sem a befogadó ország, sem Magyarország nem tudja ezt megtenni. A Külügyminisztérium javasolta is a genfi ENSZ-misszióknak, hogy tesztelje a Főbiztosság hajlandóságát, és kísérletképpen vesse fel két Nagy-Britanniában élő magyar esetét.⁹⁸ 1959–1960-ból számos ügyet ismerünk, amikor sokgyermekes családok útiköltségének kifizetését kérte a magyar külügy, hogy repatriálhassanak Ausztráliából,⁹⁹ Izraelből, Dél-Afrikából, Venezuelából, Uruguayból és Brazíliából.¹⁰⁰

Szita Jánosnak az UNHCR ügyintézésével kapcsolatban kialakult negatív véleménye, a már korábban említett bélyegkiadási program és a menekültügyi kisfilm címadásával kapcsolatos konfliktusok mellett a családegyesítés kérdésében kialakult nézeteltérés járult hozzá legnagyobb mértékben a Főbiztos Hivatala és a magyar kormány közti kapcsolatok végleges megromlásához.

Út a szakításhoz: repatriálás kontra családegyesítés

A Magyarországon maradt családtagok kivándorlásának engedélyezésével megvalósuló családegyesítés az UNHCR oldaláról, illetve a magyar menekültek, elsősorban a kiskorúak hazatérésének szorgalmazása a magyar hatóságok részéről már 1957 őszen egymással szemben álló igényként fogalmazódott meg. Lindt főbiztos Kaposos Károly követségi titkárral 1957 szeptemberében folytatott tárgyalásai során arra utalt, hogy jugoszláviai megbízottjuk szerint „a Magyar Hazatelepítési Bizottság részéről többször olyan kijelentés hangzott el a menekültek előtt, hogy a magyar hatóságok nem zárkoznak el a 14 éven aluli és az 50 éven felüli magyar állampolgárok kiutazásának engedélyezése elől, ha külföldön élő szüleik, illetve

96 MNL OL XIX-J-1-j, TÜK Vegyes, 1945–1964, 315. doboz. Szita János követ, a genfi magyar állandó ENSZ-képviselő vezetőjének jelentése: „Látogatás Lindt menekültügyi főbiztosnál”, 002052 (144/1959) (1959. február 10.).

97 MNL OL XIX-J-1-j, TÜK Vegyes, 1945–1964, 314. doboz. Szita János követ, a genfi magyar állandó ENSZ-képviselő vezetőjének jelentése a Külügyminisztériumnak: „Látogatás Schnydernél, az ENSZ új menekültügyi főbiztosnál [!]”, 002856/1 (1961. március 15.).

98 MNL OL XIX-J-1-j, TÜK Vegyes, 1945–1964, 315. doboz. 3. egység. Első József, a Külügyminisztérium Külföldi Magyarok Önálló Referatúrája vezetőjének levele a genfi magyar állandó ENSZ-képviselőnek: „Disszidensek útiköltségének fedezése”, Budapest, 003253/1 (1958. december 1.).

99 MNL OL XIX-J-1-j, TÜK Vegyes, 1945–1964, 315. doboz. Surányi László II. osztályú tanácsos, a Külügyminisztérium Külföldi Magyarok Önálló Referatúrája levele a genfi magyar állandó ENSZ-képviselőnek: „Csermák János és családja hazasegítése Ausztráliából”, 00903/2 (1959. február 17.).

100 MNL OL XIX-J-1-j, TÜK Vegyes, 1945–1964, 314. doboz. Családrepatriálások előmozdítását kértük a Menekültügyi Főbiztostól (1960?) [iktatószám és dátum nélkül].

hozzátartozóik vállalják, hogy gondoskodnak róluk. Lindt megjegyezte, hogy amennyiben ezt elvben leszögezzük, alap lehet arra, hogy a repatriálás problémájában általános megoldást lehessen találni. Hozzátette még, hogy számos ország részéről általában ezt a kifogást hozzák fel Magyarországgal szemben, hogy mi a magunk részéről nem járulunk hozzá a családok egyesítéséhez” – jelentette a magyar diplomata, hozzáfűzve: „Közöltem vele, hogy mi a családok egyesítésének elve alapján állunk, amelynek gyakorlati megnyilvánulása, hogy a kivándorlás keretében egyéni kérelmek alapján bíráljuk el és adunk engedélyt kivándorlásra. Az országot önkényesen elhagyók esetében azonban azt tartjuk, hogy nem lehet azonos módon megítélni egyrészt az olyan esetet, ahol a szülők felelőtlenül elhagyták a gyermekeiket, másrészt azt az esetet, amikor kiskorú gyermekek szüleik tudta és akarata ellenére szöktek ki az országból. Ebből következően nem köthetjük össze a kivándorlás kérdését a repatriálással és főképpen a kiskorúak hazatérésével.”¹⁰¹ A magyar Külügyminisztérium 1957 októberében arra utasította a genfi képviselőt, hogy „a kivándorlás kérdéséről semmiféle tárgyalásba ne bocsátkozzék, ellenben vesse fel az illegálisan távozottak repatriálásának kérdését”. Helyesen feltételezték Budapesten, hogy Lindt elsősorban a kivándorlásról kíván majd tárgyalni.¹⁰²

1959-től a menekültügyi főbiztos valóban számos alkalommal fordult a magyar képviselőhöz konkrét családegyesítési ügyekben. Így például 1959. február 17-én öt kérelemről, március 26-án újabb három kérelemről küldött értesítést. Április 2-i tárgyalásuk során Lindt érdeklődött a családegyesítési ügyek állásáról, míg Szita átadott újabb három útiköltség-térítési esetet. A genfi magyar képviselő számára egyre kínosabb volt, hogy a Főbiztosság által szorgalmazott kérelmekre nagy késésekkel vagy egyáltalán nem kaptak válaszokat Budapestről. „Semmilyen okot nem látok, hogy ügyeket hónapokon át válasz nélkül hagyjunk. Nem kell túlságosan sietni, nem kell esetleg mindegyikre válaszolni, de azt helytelennek tartom, hogy semmire sem válaszolunk” – fakadt ki a központhoz küldött levelében a magyar követ.¹⁰³

Magyar részről többször felmerült, hogy a kivándorlás engedélyezését taktikai eszközként használják fel: „Véleményem szerint helyes lenne egy-két esetben pozitív választ adni, mert ez megkönnyítené a mi kéréseink elintézését, anélkül, hogy formálisan kapcsolatot teremtenénk a kétféle ügy között” – javasolta Szita.¹⁰⁴ Ennek eredményeként a Külügyminisztérium 1959 júniusában átiratban

101 MNL OL XIX-J-1-j, TÜK Vegyes, 1945–1964, 314. doboz. 3. egység. Kapcsos Károly követségi titkár jelentése: „Látogatás Lindt menekültügyi főbiztosnál” (genfi magyar állandó ENSZ-képviselő), 004497 [407/szig.titk./1957] (1957. október 3.).

102 MNL OL XIX-J-1-j, TÜK Vegyes, 1945–1964, 314. doboz. 3. egység. Kolozs Márta fősztályvezető utasítása a New York-i magyar állandó ENSZ-képviselőhöz: „Látogatás Lindt menekültügyi főbiztosnál”, 004497 (1957. október 17.).

103 MNL OL XIX-J-1-j, TÜK Vegyes, 1945–1964, 315. doboz. Szita János követ, a genfi magyar állandó ENSZ-képviselő vezetőjének jelentése: „Látogatás Lindtnél, a menekültügyi főbiztosnál”, 002052/2 (144/1/1959) (1959. április 2.).

104 MNL OL XIX-J-1-j, TÜK Vegyes, 1945–1964, 315. doboz. Szita János követ, a genfi magyar állandó ENSZ-képviselő vezetőjének jelentése: „Látogatás a Menekültügyi Főbiztosságnál”, 002052/3 (165/3/1959) (1959. május 23.).

sürgette a Belügyminisztériumot a válaszadás felgyorsítására.¹⁰⁵ 1961. februárban újabb levelet küldtek: „[...] a Külügyminisztérium azt kéri a Belügyminisztérium Útlevel Osztályától, hogy vizsgálná meg azt a 20 esetet, amelyekben már elutasító döntést hoztak, hogy azok között nem volna-e 1-2 olyan kérelmező, akiket a Menekültügyi Főbiztossal való tárgyalások érdekében esetleg ki lehetne engedni.”¹⁰⁶ A Külügyminisztérium Nemzetközi Jogi és Konzuli Osztályának közlése szerint a 20 kérelemből végül négyet engedélyeztek, mely információt a következő, zsarolással felérő mondat kíséretében küldtek a genfi ENSZ-misszióra: „A Képviselőt tájékoztatására közöljük, hogy más személyek kiengedésére a fentiekén kívül mindaddig nem kerülhet sor, míg a Főbiztosság a hazatelepítések ügyében eredményeket nem ér el.”¹⁰⁷

A kivándorlások engedélyezésénél mutatott keménységet jelzi, hogy az UNHCR által 1960-ban továbbított 28 családegyesítési kérelemből abban az évben a magyar hatóságok egyet sem teljesítettek.¹⁰⁸ Szita követ Félix Schnyder főbiztosnál tett 1961. márciusi látogatása során a családegyesítési ügyek kapcsán kioktató hangnemben közölte: „nem is képezte soha vita tárgyát az, hogy itt magyar állampolgárokról van szó és az ügyek kizárólag az illetékes magyar szervek hatáskörébe tartoznak.”¹⁰⁹ Amikor néhány héttel később Paul Weis, a főbiztos jogtanácsosa az elutasítások indokairól kérdezett, Varga István a magyar képviselő részéről – tovább élezve a feszültséget – a válaszadás előtt elzárkózott, szinte szó szerint megismételve főnökének szavait: „ezek az ügyek kizárólag a magyar szervek hatáskörébe tartoznak.”¹¹⁰ Varga tárgyalási stílusa a következő alkalommal már a provokáció határát súrolta: „Még egyszer leszögeztem előttük, hogy a Főbiztosságtól nem közbevető és halogató válaszokat várunk [a hazatérési ügyekben], hanem értesítést az ügyek elintézéséről és intézkedéseik eredményéről.” Majd így folytatta: „ismételten leszögeztem, hogy nem érthetek egyet azzal, hogy a Főbiztosság az ügyek intézése érdekében nem tett és nem

105 MNL OL XIX-J-1-j, TÜK Vegyes, 1945–1964, 315. doboz. Dr. H. Nagy Sándor konzuli attaché (Külügyminisztérium) átirata a Belügyminisztérium Útlevel Osztályához, 002052/3/1959.VII. (1959. június 26.).

106 MNL OL XIX-J-1-j, TÜK Vegyes, 1945–1964, 315. doboz, Dr. Nagy Lajos konzul, Nemzetközi Jogi és Konzuli Osztály, Külügyminisztérium átirata dr. Tatai József rendőr alezredesnek, a Belügyminisztérium Útlevel Osztály vezetőjének, 00457/1 (1961. február 24.).

107 MNL OL XIX-J-1-j, TÜK Vegyes, 1945–1964, 315. doboz. Kolozs Márta követ, a Nemzetközi Szervezetek Főosztálya vezetője (Külügyminisztérium) levele a genfi magyar állandó ENSZ-képviselőhez: „Kapcsolattartás a Menekültügyi Főbiztossal”, 002856 (1961. március 10.).

108 MNL OL XIX-J-1-j, TÜK Vegyes, 1945–1964, 315. doboz, Dr. Nagy Lajos konzul, Nemzetközi Jogi és Konzuli Osztály (Külügyminisztérium) feljegyzése Gyulai Ida osztályvezető, ENSZ Politikai Osztály részére, 00336 (1961. február 20.).

109 MNL OL XIX-J-1-j, TÜK Vegyes, 1945–1964, 314. doboz. Szita János követ, a genfi magyar állandó ENSZ-képviselő vezetőjének jelentése a Külügyminisztériumnak: „Látogatás Schnydermél, az ENSZ új menekültügyi főbiztosnál [!]”, 002856/1 (1961. március 15.).

110 MNL OL XIX-J-1-j, TÜK Vegyes, 1945–1964, 315. doboz. Varga István, a genfi magyar állandó ENSZ-képviselő munkatársának feljegyzése: „Tárgyalás a Menekültügyi Főbiztossággal, 1961. április 12-én” (1961. április 12.).

tesz semmit.” A családegyesítési ügyekben a magyar diplomata gyors választ nem ígért...¹¹¹ A Magyar Vöröskeresztnek a genfi állandó ENSZ-képviselőre 1961. júniusban küldött kimutatása szerint az UNHCR által az előző három évben továbbított kivándorlási-családegyesítési kérelmekből keveset engedélyezett a Belügyminisztérium. A magyar hatóságok hozzáállását jól illusztrálja a négyéves Thalhammer Béla esete: „Az Amerikai Vöröskereszt és a Vöröskereszt Nemzetközi Bizottsága kezdeményezésére környezettanulmányt végeztünk a gyermeknél és nagyszüleinél. Ennek során megállapítottuk, hogy a kiskorú nagyon rendes körülmények között él, nagyszüleinél semmiben hiányt nem szenved. Erről tájékoztattuk mindkét testvérszervezetet. A helyi Tanács egyébként nem javasolta a kiskorú kiengedését.”¹¹²

1962 elejére a magyar külpolitika a Menekültügyi Főbiztossággal való kapcsolatában válaszut elé került. Az új genfi misszióvezető, Bartos István követ a Külügyminisztérium állásfoglalását kérte a továbbiakban követendő magatartást illetően. Levele szerint az UNHCR-rel folytatott tárgyalások holtpontra jutottak: „a viták egyre élesebbé, barátságtalanabbá váltak. Egyetlen kérdésben sem született megállapodás.” Nehezményezte, hogy a Főbiztosság csak egy-két fogadásra hívja meg őket, és akkor is kerülnek a magyar diplomaták társaságát. Hangsúlyozta továbbá, hogy az ECOSOC nyári ülésén a szocialista országok ismét követelték az UNHCR megszüntetését, és a szocialista államok genfi missziói közül egyedül a magyar áll vele kapcsolatban. Problémaként tekintett továbbá arra, hogy a Főbiztosság több kérelemmel fordult a magyar misszióhoz (például 1961-ben 21 családegyesítési kérelem), mint az a menekültszervezethez.¹¹³ Kolozs Márta, a Külügyminisztérium Nemzetközi Szervezetek Főosztályának vezetője 1962. februári válaszában úgy vélte, hogy a kapcsolat fenntartása a magyar fél számára hosszú távon valóban hátrányos, mivel „egyre jobban növekszik az aránytalanság a főbiztos által felvett családegyesítési ügyek, valamint az általunk felvethető ügyek között”, tekintve, hogy egyre kevesebb a repatriálási kérelem az 1956-os „disszidensek” köréből, s a hazahozni kívánt kiskorúak száma is az idő múlásával csökken. Taktikai okokból azonban nem tartotta időszerűnek a kapcsolatok megszakítását. Egyrészt a szocialista blokk érdekében hivatkozott: az UNHCR foglalkozni kezdett az angolai menekültek ügyével, amit az afrikai országok támogatnak, és a menekültügyi szervezet támadása ronthatna a szocialista államoknak az afrikai országokkal fennálló kapcsolatain. Másrészt a sajátosan magyar érdekre utalt: „Jelenleg még

111 MNL OL XIX-J-1-j, TÜK Vegyes, 1945–1964, 315. doboz. Varga István, a genfi magyar állandó ENSZ-képviselő munkatársának feljegyzése: „Tárgyalás a Menekültügyi Főbiztossággal 1961. május 4-én”, 002856/3 (1961. május 5.).

112 MNL OL XIX-J-1-j, TÜK Vegyes, 1945–1964, 315. doboz. Kolozs Márta követ, a Külügyminisztérium Nemzetközi Szervezetek Főosztálya vezetőjének levele a genfi magyar állandó ENSZ-képviselőhöz, valamint a Magyar Vöröskereszt által készített lista a kiutazási ügyekről: „A Menekültügyi Főbiztossal folytatandó tárgyalások előkészítése”, 004957 (1961. június 2.).

113 MNL OL XIX-J-1-j, TÜK Vegyes, 1945–1964, 315. doboz. Bartos István követ, a genfi magyar állandó ENSZ-képviselő vezetőjének levele a Külügyminisztériumhoz, előadó: Bényi József: „A Menekültügyi Főbiztosság”, 005161 (108/1962, 001341) (1962. január 20.).

profitálhatunk valamit a főbiztosi hivatalból, amennyiben sikerül vele anyagilag hazasegíttetni a repatriálni szándékozó disszidenseket.” Ezért a feszültség további élezése helyett normális kapcsolatok kiépítését írta elő.¹¹⁴ Mindazonáltal néhány hónappal később a Külügyminisztérium mégis a viszony elsorvasztása mellett döntött.¹¹⁵ A magyar kormány és az ENSZ Menekültügyi Főbiztossága közti újabb érdemi kapcsolatfelvételt 1988–1989-ig várnunk kell.¹¹⁶

Következtetések

A Kádár-kormány emigrációs politikájában, illetve az UNHCR-rel fenntartott kapcsolatában megfigyelhetők a kádári politika sajátos jellemzői. Ismeretes, hogy az 1956-os forradalom utáni konszolidáció során a kormányzati politika éles megkülönböztetést tett a forradalmi válság idején aktív kisebbség és a passzív tömeg között – az előbbiekkal szemben kegyetlen megtorlást, megfélemlítést és évekig tartó üldözést alkalmazott, míg a többséget igyekezett béremelésekkel, az ellátás javításával, a magánszféra növekvő autonómiájával megnyerni.¹¹⁷ Hasonlóképpen megfigyelhető az 1956-os emigráció megosztására, differenciált kezelésére irányuló törekvés is: míg az aktív „ellenséges” tevékenységet folytató kisebbség elszigetelésére, szervezeteik felbomlasztására, személyük lejáratására törekedtek,

114 MNL OL XIX-J-1-j, TÜK Vegyes, 1945–1964, 315. doboz. Kolozs Márta, a Külügyminisztérium Nemzetközi Szervezetek Főosztály vezetőjének utasítása a genfi magyar állandó ENSZ-képviselőhöz: „Kapcsolattartás a Menekültügyi Főbiztossággal”, 001341 (1962. február 21.).

115 MNL OL XIX-J-1-j, TÜK Vegyes, 1945–1964, 315. doboz. Sárkány László, a Külügyminisztérium Nemzetközi Szervezetek Főosztály vezető-helyettesének utasítása a genfi magyar állandó ENSZ-képviselőhöz: „Kapcsolattartás a Menekültügyi Főbiztossággal”, 001341/2 (1962. június 2.).

116 Az 1988 őszétől növekvő számban Magyarországra érkező, főként magyar nemzetiségű román állampolgárok helyzetének rendezésére a magyar kormány először informális, majd hivatalos kapcsolatba lépett az ENSZ Menekültügyi Főbiztosságával. Az 1951-es genfi menekültügyi egyezményhez és az ahhoz tartozó 1967-es New York-i jegyzőkönyvhöz való csatlakozásra vonatkozó dokumentumot 1989. március 14-én helyezték el az ENSZ főtítkáránál. 1989. október 4-én Genfben a magyar kormány és az UNHCR megállapodást írt alá, melynek alapján a Főbiztosság budapesti képviselője megkezdhette működését. *Tóth Pál Péter: Haza csak egy van? Menekülők, bevándorlók, új állampolgárok Magyarországon (1988–1994)*. Püski, Bp., 1997. 42–43. A csatlakozás folyamatáról részletesen ld.: *Kaszás Veronika: Transylvanian Refugees in Hungary between 1988–89. The road from denying the existence of refugees to joining the 1951 Geneva Convention Relating to the Status of Refugees*. Theses of PhD doctoral dissertation, Eötvös Loránd University, Faculty of Humanities, Bp., 2013., valamint: *Uő: Diplomáciai megoldáskeresés az 1987–89 között Magyarországra érkező erdélyi menekültek helyzetének rendezésére. Magyar Kisebbség. Nemzetpolitikai szemle* 16. (2011) 3–4. (61–62.) sz. 112–138.

117 *Romsics Ignác: Magyarország története a 20. században*. Osiris, Bp., 2000. 404–408. *Kalmár Melinda Történelmi galaxisok vonzásában. Magyarország és a szovjet rendszer, 1945–1990* című könyvében (Osiris, Bp., 2014) rámutat, hogy Kádár mentalitásában az 1956 utáni „rendcsinálás” idején is erőteljesen jelen volt a rendszer ellenségeinek tekintett személyekkel és csoportokkal szemben kéréletlenül fellépő belügyminiszter (1949–1950) gondolkodásmódja (110–111.). Ugyanakkor a „magyar modell” központi elemévé tette az életszínvonal folyamatos és érzékelhető emelését – akár hitelekkel, a modernizáció lassításának árán is (115–116.).

addig a passzív, politikailag közömbös emigránsok rokonszenvének elnyerését vagy semlegesítését kívánták elérni. Ez a tendencia érhető tetten az ENSZ Menekültügyi Főbiztossága irányában tanúsított politikában is. Noha a kádári diplomácia a nemzetközi fórumokon a menekültek repatriálásának fontosságát hangoztatta, a hazatérésre jelentkezők között erősen szelektáltak: nem csupán a köztörvényes bűnözőket és elmebetegeket nem kívánták visszaengedni, hanem a politikailag megbízhatatlannak tartott elemeket sem. Az UNHCR által annyira szorgalmazott családegyesítés esetében a kivándorló útlevelek kiadását alapvetően befolyásolta, hogy a Belügyminisztérium illetékesei „méltóknak” találták-e a kérelmezőket. A forradalom idején vagy az emigrációban aktív politikai tevékenységet folytatók és azok családtagjai aligha számíthattak kedvező elbírálásra. Az egykori menekültek hazalátogatásának engedélyezése szintén az ellenségesnek tekintett elemek megbüntetését és megtörését szolgálta: nem kaphattak konzuli útlevelet és beutazó vízumot sem.¹¹⁸ A jutalmazási és büntetési rendszer érvényre juttatásának elsődleges eszköze volt az „egyéni elbírálás” elvének és gyakorlatának alkalmazása a végleges hazatérés, a családegyesítés és a hazalátogatás engedélyezése tekintetében egyaránt. E gyakorlat arra az alapelvezethető vissza, amely alapvető jogokat (a szülőföldre való visszatérés, a családtagokkal közös élet) kegyként, kedvezményként állít be, amelyet a hatalomhoz való lojalitással vagy legalábbis a passzivitással lehetett „kiérdemelni”.¹¹⁹

Békés Csaba szerint a kádári magyar külpolitikát általánosságban jellemezte „az a közéreputas irányvonal, ami a Szovjetunióhoz való feltétlen lojalitás szakadatlan hangoztatása mellett az adott mozgástér minél hatékonyabb kihasználására, a nemzeti érdekek (már amit a vezetés annak tekintett) érvényesítésére törekedett, feltéve, hogy az nem ütközött a Szovjetunió érdekeivel.”¹²⁰ Ez a pragmatikus magatartás figyelhető meg az ENSZ Menekültügyi Főbiztos Hivatalával kialakított viszonytal kapcsolatban is. Ennek kiformalása során a magyar külpolitika mindvégig figyelembe vette a szovjet tömb külpolitikai érdekeit és álláspontját. A forradalom előtti időszakban – ahogyan erre a magyar külügyi források is utalnak – a szocialista országok egységes irányvonala jegyében a magyar kormányzat elutasította az UNHCR-rel való érintkezést és az annak tevékenységéhez való pénzügyi hozzájárulást. 1962-ben azonban egy ideig, amint láttuk, azért nem szakították

118 *Baráth M.*: Az emigrációs politika új útjai... i. m. (26. jz.) 615–616.

119 Plasztikus képet ad erről a szemléletről Bibó István, aki a börtönben eltöltött éveiről a következőket írta: „egy csomó dolgot, ami kifejezetten a rab jogai közé tartozott: beszélő, levél, csomag, ők állandóan azt hangsúlyozták, hogy azt ki kell érdemelni. Tehát nem szerették, nem fogadták el azt, hogy a rabnak bármiféle olyan joga volna, amit kikövetelhet, azt nekik kegyesen meg kell adniok.” Kiegészítés a börtönbeli évekhez. E hangfelvételt Hanák Gábor készítette. Megjelent a *Hitel* 1989. 19. számában, 14–16. Közli: Bibó István (1911–1979). Életút dokumentumokban. A dokumentumokat válogatta, a kötetet összeállította Huszár Tibor, a felhasználó interjúkat készítette Huszár Tibor és Hanák Gábor, a kötetet szerkesztette Litván György és S. Varga Katalin. 1956-os Intézet–Osiris–Századvég, Bp., 1995. 483. Ezúton köszönöm Balog Iván Bibó István életművére vonatkozó tanácsait.

120 *Békés Csaba*: Magyarország, a szovjet blokk és a nemzetközi politika az enyhülés időszakában, 1953–1991. Akadémiai doktori értekezés. Bp., 2012. 109.

meg a kapcsolatot a szervezettel, mert az kiválthatta volna az afrikai országok el-lenszenvét, amelyek pozitívan értékelték az ENSZ menekültügyi szervezetének afrikai tevékenységét. Ugyanakkor a magyar nemzeti érdek képviselésének tekint-hető, hogy a szovjet blokkból egyedüliként hivatalos tárgyalásokat folytatott a genfi menekültügyi szervezettel. Sőt a főbiztost, August Lindtet budapesti látoga-tásra hívta, és az ENSZ fórumain kifejezte elismerését annak tevékenysége iránt, nyilvánosan köszönetet mondvá a magyar menekültek megsegítése érdekében végzett munkáért. Mindez hozzájárult a forradalom leverése után a nyugati hatal-mak által a Kádár-kormánnyal szemben bevezetett diplomáciai bojkott, az ENSZ Közgyűlésén pedig az amerikaiak révén napirenden tartott „magyar kérdés” kapcsán kialakuló külpolitikai elszigeteltség oldásához. Vagyis, ahogyan Földes György Kádár János külpolitikájáról írt monográfiájában hangsúlyozza, e politika „igyekezett abba az irányba mozogni, ahol erre lehetőséget látott”: így például 1957-ben több nemrég felszabadult egykori gyarmati országba küldte tárgyalni diplomatáit, hogy az ENSZ-beli magyar ügyben támogatásukat kérje.¹²¹

GUSZTÁV KECSKÉS D.

RELATIONS BETWEEN THE OFFICE OF THE UN HIGH COMMISSIONER FOR REFUGEES (UNHCR) AND THE KÁDÁR ADMINISTRATION DURING THE HUNGARIAN REFUGEE CRISIS OF 1956

After the suppression of the 1956 Hungarian Revolution by the Soviet armed forces, in the successful management of the successive waves of more than two hundred thousand Hungarian refugees a key role was played by the Office of the UN High Commissioner for Refugees. Mainly based on Hungarian foreign and Party documents, the present paper explores the relationship between the refugee organisation and the Kádár administration, which struggled with increasing foreign political isolation. Kádár's emigration and foreign policies involved a very particular element based on reward and punishment, which set clear limits on cooperation with the UNHCR.

*Kecskés D. Gusztáv (Magyar Tudományos Akadémia Bölcsészettudományi Kutatóközpont
Történettudományi Intézet)*

121 *Földes György*: Kádár János külpolitikája és nemzetközi tárgyalásai, 1956–1988. I. Kádár János külpolitikája. Napvilág, Bp., 2015. 24.

CONTENTS

STUDIES

- Ádám Bollók–János B. Szabó: How Did the Hypothesis on the Khazar Origin of the Information Preserved in Chapter 38 of *De administrando imperio* Disappear from Hungarian Historiography. A Historiographical Case Study 347
- Andor László: Why István Illésházy Joined István Bocskai (1605) 379
- Árpád Tóth: 'Aping' or adaptation? The Pest voluntary societies of early 19th century as followers of Western patterns 399

DEBATE

- Tamás Pálosfalvi: How Long Did the Siege of Belgrade Last in 1440? Reflections on an „extremely obscure” event 417

WORKSHOP

- László Bernát Veszprémy: An Old-fashioned Jesuit anti-Judaist. Béla Bangha SJ in the Labyrinth of the Jewish Question 439
- Gusztáv Kecskés D.: Relations between the Office of the UN High Commissioner for Refugees (UNHCR) and the Kádár Administration during the Hungarian Refugee Crisis of 1956 463

DOCUMENTS

- Tibor Marti: Unpublished Charters from the legacy of Beatrice of Naples 491

E számunk szerzői

B. SZABÓ JÁNOS PhD, tudományos munkatárs (Budapesti Történeti Múzeum) • BOLLÓK ÁDÁM PhD, tudományos munkatárs (MTA BTK Régészeti Intézet) • KECSKÉS D. GUSZTÁV PhD, tudományos főmunkatárs (MTA BTK TTI) • LÁSZLÓ ANDOR történész (Szárliget) • MARTÍ TIBOR PhD, tudományos munkatárs (MTA BTK TTI) • PÁLOSFALVI TAMÁS PhD, tudományos főmunkatárs (MTA BTK TTI) • TÓTH ÁRPÁD, dr. hab., egyetemi docens (Miskolci Egyetem) • VESZPRÉMY LÁSZLÓ BERNÁT, tudományos segédmunkatárs (Veritas Intézet)

MTA BTK = Magyar Tudományos Akadémia Bölcsészettudományi Kutatóközpont

TTI = Történettudományi Intézet

Folyóiratunk közlési szabályzata a www.tti.btk.mta.hu honlapon olvasható



Ára: 1000 Ft
Előfizetőknek: 850 Ft

TERJESZTI A MAGYAR POSTA

Előfizethető személyesen a postahelyeken és a kézbesítőnél,
vagy a Központi Hírlap Iroda zöldszámán: 06-80/444-444,
e-mailen: hirlapelofizetes@posta.hu, faxon: 1-303-3440,
vagy levélben a Magyar Posta Zrt. Központi Hírlap Iroda,
Budapest 1008 címen.

Számonként megvásárolható az MTA Bölcsészettudományi
Kutatóközpont Történettudományi Intézetében
(1097 Budapest, Tóth Kálmán utca 4.,
telefon: 224-6700/4624, 4626 mellék),
illetve a Penna Bölcsész Könyvesboltban (1053 Budapest,
Magyar utca 40., telefon: 06 30/203-1769).

A Történelmi Szemle 2017-es évfolyamának
megjelentetését a Nemzeti Kulturális Alap és
a Magyar Tudományos Akadémia támogatja

nka

Nemzeti Kulturális Alap



TÖRTÉNELMI SZEMLE